

„KEGYELET ÉS JÖVŐ”

*Fáy András képe az Összes munkái c. I. kötetéből
(Edelmann, Pest, 1853)*

„KEGYELET ÉS JÖVŐ”

Fáy András halálának
150. évfordulója alkalmából rendezett konferencia előadásai.
Sárospatak, 2014

Szerkesztette:
Tanászi Árpád

Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei
Sárospatak, 2014

A kötet anyaga a Sárospataki Riformátus Kollégium Tudományos Gyűjteményei „Kegyelet és Jövő” című konferenciáján (Sárospatak, 2014) elhangzott előadások szerkesztett szövege.

A borítón
Fáy András képe
az Összes munkái c. I. kötetéből (*Edelmann, Pest, 1853*)

© Szerzők, 2014
© SRK Tudományos Gyűjteményei

Lektorálta: Nagy Klára
Pásztor Gyuláné

Nyomdai előkészítés, borítóterv: Asztalos József

Készült a Kapitális nyomdában, Debrecenben.
Igazgató Kapusi József

ISBN 978 615 80132 0 8

Támogató:

Nemzeti Kulturális Alap

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásához van kötve.

Tartalom

Előszó és ajánlás	7
Dr. Koncz Gábor: Fáy András – a bölcs, a példakép, a mindenes megidézése...	7
Dr. Dienes Dénes: Fáy András, a nemzet mindenese	13
Dr. Kovács Áron: Fáy András sárospataki diákévei	19
Fáy Árpád: Fáy András, a példakép	25
A Takarékpénztár (Forrás: Pallas Nagylexikon)	37
Pocsainé Dr. Eperjesi Eszter: A Pesti Hazai Első Takarékpénztár (Fáy András, „a nemzet mindenese” című kiállítás megnyitó beszéde)	41
Fehér József: A Fáy András Társaság és a Zempléni Fáklya	45
Kiss Endre József: Fáy András és a Nemzeti Kaszinó könyvtára	53
Ünnepi műsor és koszorúzás	63
Ünnepi műsor és koszorúzás az Iskolakertben lévő Fáy szobornál	
Ünnepi műsor és koszorúzás a Fáy emléktáblánál	
A konferencia programleírása	67
A 2014. július 24-én a pesti Kálvin téri református templomban szervezett Fáy megemlékezés két előadása	69
Gulyás Gergelynek, az Országgyűlés törvényalkotásért felelős alelnökének ünnepi beszéde	71
Varga István: Szorgalom és takarékoság orvosszere a szegénységnek	75
Szerzőink	87
Képgaléria	89

ELŐSZÓ ÉS AJÁNLÁS

FÁY ANDRÁS – A BÖLCS, A PÉLDAKÉP, A MINDENES MEGIDÉZÉSE...

Dr. KONCZ Gábor

Az elismerő jelzők sokaságával illethető, 1786-született író, közgazdász, politikus, szervező, a reneszánsz személyiségek sokoldalúságát ötvözte a reformkor racionális, gyakorlati programjával. 1864-ben hunyt el. A százötven éves évfordulón szervezett megemlékező, értékelő konferenciát a Sárospataki Református Kollégium (SRK) Tudományos Gyűjteményei. Köszönjük a Nemzeti Kulturális Alap támogatását!

2014. augusztus 28-án, Sárospatakon, az Iskolakertben kezdődött a program: felvillantásokban emlékeztünk és fejet hajtottunk szobránál. (Szathmáry Gyöngyi alkotása, 1986-ban készült. Az SRK Gimnáziuma és Általános Iskolája képviselőinek szolgálatáról és a nap további eseményeiről lásd a kötetben közölt programot.) A tiszteletadás koszorúját az SRK vezető munkatársai, Nagytiszteletű Pocsainé Dr. Eperjesi Eszter és Nagytiszteletű Laczkó Gabriella helyezték el. A „Fel barátim, drága Jézus, zászlaja alatt...” kezdetű, 471. énekünkkel biztatva magunkat elindultunk az SRK Imatermébe, áttekinteni és értékelni az életművet, a mának szóló üzeneteket. (Üzenet az is, hogy énekeltünk és énekeljünk, mert ez közösségteremtő jó érzés és minta, hiszen siralmasak a néma temetések, az elcsukló himnuszok és szózatok...)

„Fáy András, a nemzet mindenese...” Prof. Dr. Dienes Dénes vetített képekkel illusztrált, hangulatos, humoros, nagyívű előadása nyitotta meg az áttekintések sorát. Az életrajzi dátumokat követve mutatta be Fáy András pályafutását. Anekdotákkal is fűszerezve szó volt a tanulmányairól, írói, közgazdász, politikusi, szervezői munkásságáról, az általa létrehozott szervezetekről. Az előadó idézetekkel, történetekkel illusztrálta Fáy sajátos házasságát és baráti kapcsolatait is. (E kötetben itt és a továbbiakban az előadások szerkesztett, esetenként szakirodalmi hivatkozásokkal is ellátott változatát közöljük.)

A hangulatos előadás visszavitt a gyermekkoromba. Dienes Dénes Alsóvadászon született és ott is szolgált lelkészként. Édesapám, Dr. Koncz Sándor (1913-1983) alsóvadászi lelkész volt, 1952-1965 között. Gyermekkoromban,

könyvtárában gyakorta forgattam az 1938-ban megjelent, sárga fedelű, piros-fekete című *Uj Idők Lexikont*. Ennek 9. kötetében többször is elolvastam a Fáy Andrásról szóló szöveget. Már akkor példaképül választottam. A faluban, a hajdani Fáy Kastély volt a kornak megfelelő kultúrház, a hatalmas udvar pedig a gépállomás... Büszke voltam, hogy ismerem a névadó család nagy személyiségét. Akkor a Himnusz-t csak nagy ünnepeken lehetett énekelni. Az 1950-es évek végén, az 1960-as évek elején kezdődött az a sajnálatos szokás, hogy recsegő hanglemezeiről ment az állami ünnepeken. Édesapám egyszer azt mondta az ígéhirdetés utáni templomi előadás keretében: „Megtanultam a háborúban, hogy technika még sohasem működött, tanulják meg rendesen a Himnusz minden versszakát”. Egyszer aztán a kultúrházi ünnepségen végleg elakadt a recsegő lemez. Az ott lévő gyülekezeti tagok zengték a Himnusz-t, megállíthatatlanul, minden versszakát végig énekelve. Már akkor követendő példaképül választottam Fáy-t, így hát közgazdasági, közírói, kulturális menedzseri pályafutásom során gyakorta visszatértem hozzá. Ezért is megtiszteltetés és köszönet, hogy e jelentős konferencia moderátora éppen én lehettem.

„*Fáy András, a példakép...*” Az oldalági leszármazott, Fáy Árpád ténylegesen szellemi örökös: az „*Alkotmányos piacgazdaság*” (Püski Kiadó, Budapest, 1999. 140 old.) című könyv és számos tanulmány szerzője, gyakorló gazdálkodó Alsóvadászon és Fáy András ügyben is konkrét szervező. Rokonokkal, barátokkal ő kezdeményezte a 2014. évi, országos megemlékezés sorozatot. Ennek keretében a Magyar Nemzeti Bank emlékérmé kibocsátásával tiszteltgett Fáy András munkássága előtt. (Lásd erről a tanulmányok után közölt felhívást.)

Előadásában vázolta, majd itt közölt tanulmányában közgazdasági-statisztikai stílusban, precízen, pontokba szedve és szemléletesen mutatja be a nagyon gazdag és sokszínű életutat. Több fontos megállapítása közül én is kiemelem: „Fáy András esete mutatja, hogy mennyire jól tesz, ha egy teológiai képzet, hitében és lelkiismeretében szilárd, technikai kérdésekben maximumra törekvő ember fog neki pénzintézetet szervezni...”. A szerző kérdés-felvetései és konkrét javaslatai jelentősen hozzájárulnak ahhoz, hogy az örökség üzeneteit továbbadjuk, a mai felelősen gondolkodó, törekvő fiataloknak.

Miért éppen Sárospatakon is ünnepeltünk? Erre ad választ a „*Fáy András sárospataki diákévei*” tanulmány. Kovács Áron átfogó, alaposan dokumentált és hiánypótló írása bemutatja a kétszer is pataki diák éveit és történetét. A

tanulmány jól illeszkedik az SRK és külön is a diákság történetét bemutató, a mai és a holnapi utókornak feladatokat és biztatást adó, szisztematikus történelmi munkák immár egyre gyarapodó sorozatába.

Ismét a személyes kapcsolat. A Dr. Harsányi István által szervezett, Sárospataki Öregdiákok Budapesti Baráti Köre (ma: Sárospataki Diákok Budapesti Egyesülete), valamikor az 1980-as években, jubileumi jelmezbált szervezett. Alighogy beléptem, a jelmezkölcsönzőben azt kérdezték: „Hát maga kicsoda – mert a Rákócziak már jártak itt... Én kérem Fáy András vagyok...” és már nyújtotta is az előre elkészített reformkori, éppen rám illő öltözetet...

„*Fáy András és a Nemzeti Kaszinó könyvtára*” Kiss Endre József nagy elődök (... például Erdélyi János, id. Harsányi István...) munkásságát folytatva őrzi, gyarapítja és igazgatja az SRK Tudományos Gyűjteményei Nagykönyvtárát. Szobája történelmi sugárzások metszéspontjában van, hiszen a Repositorium épületében körülvesszik őt a hagyatéki és letéti könyvtárak, például Cs. Szabó László, Király István, Szathmári Lajos, Koncz Sándor és mások gyűjteményei. Ebből is fakad az, hogy átérzi és megidézi a külön-külön könyvtárak lelkét és összekapcsolódó üzenetét. Fáy András életművéből nem véletlenül választotta tehát a Nemzeti Kaszinó és könyvtára bemutatását. Abban a korban igencsak bátor tett volt a Nemzeti Kaszinó életre hívása, a hatalom számára gyanús és veszélyes olvasó körök, közösségi központok működtetése. Tanulmányában alaposan dokumentálva és sok-sok nevet megidézve pillant-hatunk be e jelentős munkába. Ez az írás is gazdag kiinduló tárháza a további szakdolgozati, disszertációs – reménybeli – témaválasztások sorozatának.

„*A Pesti Hazai Első Takarékpénztár*”. Pocsainé Dr. Eperjesi Eszter előadása egyben megnyitó beszéd is volt a „Fáy András a nemzet mindenese” című remek kiállításhoz. Kötetünkben „A Takarékpénztár” címmel, lexikon leírást is közlünk a mai bankok elődjének meghatározásáról és lényegéről. Kétségtelen, hogy Fáy munkásságának ma is élő legnagyobb gyakorlati tette a Pesti Hazai Első Takarékpénztár kitalálása és létrehozása. Pontosan kidolgozta az alapítás módját, szerkezetét, működését, áttekintette európai körülményeit. Mindezt bemutatja az itt közölt tanulmány.

Ismét a személyes kapcsolat. 1948-ban Dr. Koncz Sándor volt az SRK Gazdasági Választmányának elnöke. Amikor az Első Hazai Takarékpénztár bútorait, iratait Budapesten éppen kihajigálták az utcára, valaki telefonált neki. „Üljön testvérem oda a járdára, indulnak a teherautók...” Így került Patakra ez az anyag... lehetett így is, ahogyan a pataki diák-világ anekdota kincsében kering a történet. Pocsainé Dr. Eperjesi Eszter a tőle már megszokott

gyorsasággal és alapossággal szervezte meg azt, hogy a Múzeum raktárában lévő bútorokat és a Nagykönyvtárban őrzött Fáy könyveket éppen e konferencia keretében, kiállításon is megbámulhassuk. Remélem és javaslom, hogy a Nagykollégiummal szemközti, felújításra váró, Deák Ilona Internátus épületében kapjon majd állandó teret ez a jelentős gyűjtemény. A sárospataki turisztikai vonásnak nemcsak egy új színfoltja lesz, hanem új rétegeket, például közgazdasági, bankárképzős hallgatókat is vonzhat. Különösen, ha társul mellé a most még raktárban lévő gipsz szobor-másolat gyűjtemény...

„*A Fáy András Társaság és a Zempléni Fáklya*” tanulmány stílszerűen zárja a szakmai áttekintéseket. Az 1941-ben, Szerencsen megalakult szervezet és az általuk kiadott folyóiratot alaposan bemutatja Fehér József. Ő ma éppen ezeknek is a színvonalas folytatója. Hiszen a Kazinczy Ferenc Társaság és az évente megjelenő Széphalom Évkönyv, továbbá a számos kötet szervezésével, az elődök által megkezdett munkát aktualizálja. Térségünkben ma a fáklyák: Sárospataki Füzetek, Egyháztörténeti Szemle, Zempléni Múza, Hernád Könyvkiadó... És persze a Magyar Comenius Társaság, amelynek 2014. november 5-i felolvasó ülésén szintén szerepel – Kiss Endre József előadásában – Fáy András. E konferencia után immár a XVIII. Bibliotheca Comeniana kötet fog megjelenni és világitani...

Az előadásokban volt ugyan szó arról, hogy Fáy András a magyar nyelvű színjátszás megindításában is meghatározóan fontos munkát végzett, erről azonban önálló előadást nem szerveztünk. Jómagam a konferenciára készülve éppen ezt a témakört tekintettem alaposabban át. „*A Fáy András színészeti tanulmányai*” című, Dr. Staud Géza rövid, de alapos előszavával bevezetett kötet 1940-ben jelent meg. (Magyar Irodalmi Ritkaságok, szerkeszti Vajthó László, LIV. szám, Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 103 old.) Javaslom, hogy a mai technikai lehetőségeket felhasználva, ezt a remekművű gyűjteményt tegyük közzé, például a www.szinigazdasag.hu honlapon. Ezzel is segítve e kiemelkedően színvonalas közlési fórum és az SRK együttműködését. Készüljünk erre, tehát most nem kommentálok, csak egy mondatot idézek. Azt a mondatot, amely Fáy sokoldalúságából a meghatározóan fontos apró dolgokra történt odafigyelést is bizonyítja. „*Úgy hiszem, közkíváncsot fejezek ki, azon óhajításomban, hogy a járda úgy a Grassalkovich-féle ház előtt mint az országúton keresztül, telhetően megszelesíttessék és felemeltessék, a kifolyások felibe pedig fedeles váluk, vagy dobogó formák alkottassanak; mert jelenleg kimenetkor, legkisebb sáros időben is, igen kellemetlen és békevesztő a népmegtululás és alkalmatlan a kölcsönös lökdösés.*” (35. old.)

Tehát kövessük Fáy-t: nézzünk messzire ám lássunk közelre is.

A jó hangulatú konferenciát énekléssel zártuk, a Kossuth utcai emléktábla koszorúzásánál is...

Mi hát a következtetés? Kérem, hogy e kötetet átolvasván erősítsék meg és bővítsék a listát!

- Hajtsunk fejet, emlékezzünk, ám Fáy-t és az előadókat követve dokumentáljuk és mutassuk fel az eredményeket.
- Mutassuk fel, hogy anyagot, indítást, lehetőséget adjunk a további szakdolgozati, disszertációs feldolgozásokhoz.
- Feldolgozásokhoz, hogy a mai, holnapi gyakorlati teendőinkhez legyen példánk, mintánk és módszerünk.
- Módszerünk e sokszínű, multikulturális, ám egyre nehezebb világunkban, az internetes fáklyák igénybe vételéhez és alkalmazásához is...

FÁY ANDRÁS, A NEMZET MINDENESE

DR. DIENES Dénes

Mikszáth Kálmán egy Fáy Andrásról szóló tanulmányában azt írta, hogy ha nem Széchenyit illetné „a legnagyobb magyar” jelző, akkor ez Fáy Andrásnak járna ki, és ha nem Deák Ferenc volna a „haza bölcse”, akkor Fáy Andrást illetné ez a cím; így azonban csupán „a nemzet mindenese.” Magát a szellemes meghatározást nem Mikszáth, hanem Fáy unokatestvére Szemere Pál fogalmazta meg.

Fáy András 1786. május 30-án született a Zemplén vármegyei Kohányban. Ma ez a település Gálszécs várossal összeolvadt. Nincs már meg a Szemerék egykori kastélya sem, amelyben Fáy László ötezer holdas birtokos és Szemere Krisztina gyermekeként meglátta Isten napvilágát. A múltnak ezt a részét már évszázados por fedi, s a helyiek emlékezetéből is kikopott, miután a hely, ahol gyermekeskedett mára elszlovákosodott.

A szülők 1791-ben Gombára költöztek (Pest vm.), a gyermek Fáy András azonban anyai nagyszülei birtokán, Gálszécsben nevelkedett. „A kis Andriská Isten kegyelméből friss, már foga is vagyon, már jó tánczos az új czipőkben, nem kell rajta gondolkozni, vagyon és léssen is reá gondunk.” – írta a szülőknek a nagypapa a cseperedő gyermekről.

Egyházához erősen kötődő református családban született, útja természetesen vezetett a sárospataki kollégiumba. A Fáyak és a Szemerék alma matere volt ez az intézmény már hosszú ideje, így aztán természetes és nem rendkívüli volt, hogy a nagypapa 1793-ban „lehozta” Felső-Zemplénből a Bodrog partjára.

A hazai szokás szerint nem papnak készült – ezt a pályát a magyar nemesség meghagyta a parasztivadék lelkészi és tanítói „értelmiség” fiainak –, hanem a közigazgatás és a politikai pálya várván rá, a jog tanulásában merült el. 1804-től Pesten joggyakornok, ügyvédi vizsgát tesz, de a közigazgatásban dolgozik: 1810-től a pesti-, 1812-től a váci járás alszolgabírája majd szolgabírája. 1818-ban gombai birtokára vonult vissza, 1823-ban Pestre költözött, 1832-ben házasodott, Sziráky Zsuzsikát vette nőül, akivel már néhány éve közös gyermeküket nevelték. Fáy „különös házassága” igen érdekes, feleségét még annak gyermekkorában házába kérte, neveltetéséről maga gondosko-

dott. Később Sziráky Zsuzsa Karacs Teréznek, a nőnevelés reformkori nagy harcosának barátnője lett, Goethe, Schiller és La Fontaine munkáit együtt olvasták. Az egész házassági ügy, annak körülményei munkálták ki Fáyban a hazai nőnevelés iránti aktív érdeklődést.

Fáy maga is igen művelt volt, anyanyelvén kívül olvasott latinul, németül, franciául és angolul. Írókkal, költőkkel barátkozott. Fóti borházában nyert ihletet Vörösmarty Mihály a *Fóti dal* című versének megírásához:

- Fölfelé megy borban a gyöngy;
Jól teszi.
Tőle senki e jogát el
Nem veszi.
Törjön is mind ég felé az
Ami gyöngy;
Hadd maradjon gyáva földön
A göröngy.

S persze, e költemény sem egyszerű bordal, világosan kiolvasható belőle, hogy mi foglalkoztatta főként a borozó Fáy-baráti kört.

- Borban a bú, mint a gyermek,
Aluszik.
Magyar ember már busúlt sok
Századig.
Ideje hogy ébredessen
Valaha:
Most kell neki felvirúlni
Vagy soha.
- Bort megissza magyar ember,
Jól teszi;
Okkal-móddal meg nem árthat
A szeszi.
Nagyot iszik a hazáért
S felsívít:
Csakhogy egyszer tenne is már
Valamit.

Megjegyezzük, hogy vélhetően mese az a történet, miszerint Jedlik Ányos egy ilyen alkalommal mutatta volna be a szódavizet, amikor is Vörösmarty a spitzer helyett a fröccs szót ajánlotta. Jedlik nem járt Fáy szüreteire és pincéjébe sem.

Fáy 1825-ben már megfogalmazta a haza sorsa jobbra fordulása érdekében a javítás eszközeit. Színház, szabad ipar és kereskedelem, jobb büntető kódex, erkölcsnemesítés, javító ház, törvénykezés és közigazgatás javítása, takarékpénztár. Felsorolni is hosszú, de ő minderre nem csak kellő perspektívából rálátott, hanem mindezeket hitelesen ismerte is a maga részleteiben.

A harmincas évek elején lelkesen csatlakozott Széchenyi István programjához. Széchenyi ösztönzésére belépett a *Nemzeti Kaszinóba*. 1835-től országgyűlési követ. 1837-től a Kisfaludy Társaság igazgatója. Részt vett a *Védegylet* alapításában, a *Nemzeti Kör* munkájában, sürgette a nevelőnőképző intézet felállítását, mert nemzeti szempontból károsnak tartotta a nevelőnők külföldről való importját.

Fáy valóban a nemzet mindenese volt – ki gondolná: színházat igazgat, műveli a szépirodalmat, felekezeti, politikai, színügyi, közgazdasági dolgozatokat ad ki, kidolgozza az első hazai biztosító vállalat tervezetét –, mégis, ha rá gondolunk, a magyar bankrendszer alapkövének letétele jut elsősorban eszünkbe. A Pesti Hazai Első Takarékpénztár egyesület formában az ő kezdeményezésére alakult meg 1839. december 30-án., a bank a következő évben kezdte meg működését mint az első önálló magyar pénzügyintézet. 1848 előtt 32 fiókkal bővült.

Fáy 1848-ban visszavonult a közélettől, a forradalmi változásoknak nem volt híve és támogatója. Elkötelezett hazafiságát ez azonban nem vonhatja kétségbe.

Az egyházi közéletben is igen aktív szerepet vitt. A pesti reformátusok főgondnoka volt, szorgalmazta a két történelmi protestáns felekezet – végül meg nem valósult – egyesülését. Jelentős részt vállalt az 1855-1865 között közös evangélikus-református pesti főiskola megalapításában. A Dunameléki Egyházkerületben 1841-től a főiskolai választmány egyik vezetője Teleki Sándor, és Ráday Gedeon mellett.

Szépíróként elsősorban mesegyűjteménye jelentős. Íme, egy példa!

A CSIGA

A Csigának eszébe ötle, egy felhőig nyúló bikket megmászni. Minekutána két hónapokat tölte a lassú haladásban, a fa derekáról visszazapottyana a jám-

bor. Már látom, így kiált fel, hogy a hirtelen munka sohase volt jó!

Orthodoxok a Magyar Nyelv művelésében, nem tartatok-e ti is az én Csigával?

*

Jól mondta Szemere Pál, Fáy András valóban a nemzet mindenese volt. Az is akart lenni, ahogy megvallotta egyik költeményében:

A' HAZÁHOZ

Most - midőn Hazám' bús egének
Bíztatva nyílik szép hajnala,
Oszol a' sűrű köd, melly hegyének
Szent bércein mélyen fekszik vala;
A' komor éj' setéte szétterül,
Rózsás szürkület váltja-fel azt,
A' vak homály nyájas fényre derül,
,S minden keblet édes remény dagaszt:
Szűn a' fülsértő rekedt ének
A' baglyaké és denevéreké,
,S fülmile zeng a' szebb nap' költének -
Most - én magam vesztegeljek é?
,S kit kit izzasztván a' köz édes teher,
Ne döngessem Diogénnel hordómat?
Nem Hazám, vétkes ki most hever
,S tehetvén nem tesz! bírja átkomat!
Ím, csak derűlni lássam komor borúd,
- Magamnak nem szükség fénylenem -
Lássam vígan zöldelni koszorúd,
Vedd erőm, vedd éltém, vedd mindenem!

*

Badics Ferenc: Fáy András életrajza Bp., 1890.

Völgyesi Orsolya: Fáy András „különös házassága”

Mayer Farkas OSB: Jedlik Ányos élete és tudományos kutatásai, (Összefoglaló tanulmány) Postumus kiadás, Sajtó alá rendezte: Székács István

Kertész Botond: A pesti protestáns főiskola és az evangélikus egyház = Egyháztörténeti Szemle, 2005/1.

FÁY ANDRÁS SÁROSPATAKI DIÁKÉVEI

DR. KOVÁCS Áron

Az alábbi cikk összefoglalni igyekszik mindazon információkat, melyek Fáy András sárospataki tanulmányaival kapcsolatosak. Fáy pataki diák volta köztudomású, ugyanakkor az 1793-1799 között kisdíákként, 1803-1804-ben pedig joghallgatóként a Kollégiumban töltött éveiről kevés forrás áll rendelkezésünkre. Az írás összeállítását a források és életrajzok számba vételével kezdtem. Ennek során sajnálatosan tapasztaltam, hogy a Patakon töltött évek igen rosszul dokumentáltak. A legtöbbet erről az időszakról Fáy András Badics Ferenc által feldolgozott, kiadatlan életrajzi jegyzetei jelentenek, melyek holléte jelenleg ismeretlen számomra. Szóba jöhet továbbá Fáy „*Sáros-Patak 1794 tájban*” című, 1859-ben megjelent írása, mely azonban inkább azokról a benyomásokról szól, melyeket a szerző Patakon szerzett, mintsem diákéveiről. További forrást jelentenek Szemere Pál feljegyzései, melyeket a *Divatcsarnok* című lap 1853. évfolyamában publikált.¹ Nem hanyagolhatóak el azok a levéltárban őrzött naplók sem, melyek 1794-1799 közötti vizsgaeredményeiket rögzítik. Nyomtatásban megjelent életrajzai közül kettőt érdemes megemlíteni: Badics Ferencét, és Gál Istvánét.

Mint azt fentebb már említettem, Fáy először 1793-ban, ahogy arra Badics Ferenc felhívja a figyelmet, pontosan hetedik születésnapján, 1793. május 30-án lett a pataki kollégium diákja.² Tanulmányait nem ekkor kezdte, és Patakról sem ekkor hallott először. Nagyanyjánál, Gálszécsen töltött éve alatt egy Péterfi nevű pataki diák kezdte el oktatását. Bátyja, Ferenc ekkor már a kollégium diákja volt.³ Valószínű, hogy az ifjú Fáy András jövődiák diákságával kapcsolatban kerülhetett a Nagykönyvtár állományába az az 57. egyháziatyák műveit tartalmazó, jórészt 17-18. századi kötet, melyekben az alábbi bejegyzés olvasható: „*Pro Remolumento Scholasticae Juventutis I. Reformatorem Sáros Patakensi Collegio donavit Senior Andreas Fáy de eadem Aő 1792.*” - A Sárospataki Református Kollégium diákjainak hasznára ado-

¹ Szemere Pál: Pályaismeretési adatok Fáy A. életéhez. In.: *Divatcsarnok*, 1853.

² Badics Ferenc: Fáy András életrajza. Magyar Tud. Akadémia, Budapest, 1890. p. 17.

³ Badics 1890. p. 17.

mányozta id. Fáy András. Idősebb Fáy András, mint azt Nagy Iván kutatásai megerősítik, Fáy András nagyapja volt.⁴

Patak az ifjú Fáy tanulmányainak a kezdetén, a 18. század végén egy körülbelül 2600-2700 lelket számláló falusias település volt. Összehasonlításképpen, Badics Ferenc Szombathi Jánosra hivatkozva a kollégium diákságát 1787-ben 1072 főre teszi.⁵ Mint arra Ugrai János is felhívja a figyelmet A Sárospataki Református Kollégium története című könyv vonatkozó fejezetében, a városban élt kereskedők, lelkészek, professzorok egy része tehetős volt, és polgáriasabb életmódot folytatott ugyan, a lakosság többségének életét viszont továbbra is a mezőgazdaság határozta meg, életmódja falusias.⁶ Ez köszön vissza Fáy pataki impresszióiban is, melyeket később tárgyalunk.

Fáy, mint az fentebb már említésre került, 1793-ban került Patakra. Apja egy Sinka Mihály nevű magántanítót is fogadott mellé, és bátyja Ferenc mellé. Badics szerint Sinka kitűnő eredménnyel tette le vizsgáját héberből, a nevelő képességeknek ugyanakkor híján volt. Indulatos emberként egyetlen nevelési eszköze a verés volt.⁷ Sinka módszerei nagy hatást tettek az ifjú Fáyra. Felnőttként pedagógiai elveit ezekkel szemben dolgozta ki.

Sinkától megszabadulva a későbbi cserépfalui lelkész, Kovács István lett Fáy Ferenc és András nevelője. Rá, mint azt Badics Ferenc kiemeli, hálával emlékezett Fáy. Ő Sinkával ellentétben amellet, hogy a leckéket elkészítette vele, tehetségét is gondozta.⁸

Tanulmányairól 1794-től lelhetőek fel adatok. 1794-ben már, mint elementarista került be a naplóba. 1795-ben, mint coniugista, 1796-ban, mint grammatista, 1797-ben mint syntaxista, 1799-ben, pedig a logicus osztályban vizsgázott. Tárgyai között grammatika, hittan, hazai és bibliai történelem, földrajz, szónoklattan, stilisztika szerepelnek. Tanulmányi eredményei kezdetben jók, később kitűnőek voltak.⁹ Tanítói 1793-ban Ponyó Márton,

4 Nagy Iván: Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Harmadik kötet. Beimel J. és Kozma Vazul, Pest, 1858. p. 133.

5 Badics 1890. p. 19.

6 Dienes Dénes, Ugrai János: A Sárospataki Református Kollégium története. Hernád Kiadó, Sárospatak, 2013. p. 71-73.

7 A verés és fenytetés közel sem voltak szokatlan eszközök a kor pedagógiájában. Fáy esetével körülbelül egy időben tett panaszt a kollégium egyik pártfogója, Kóji Komáromy Lajos, hogy fiát magántanítója annyira megverte, hogy a fiú három napig nem tudott nadrágot húzni. (Dienes-Ugrai 2013. p. 78.)

8 Badics 1890. p. 17, Erdélyi Pál: Fáy András élete és művei. Neuwald Illés, Budapest, 1890. p. 12, 23-24.

9 Censura Classistarum Annis 1794-1806 inclusive. SRK TGy. Levéltár K.a. II. 1. p. 6, 7, 54, 119, 186, 271; Az osztályfelosztásokról, és a tananyagról bővebben lásd: Dienes-Ugrai 2013, p. 61.

1794-ben Bodoló Imre, 1795-ben Balog Ábrahám, 1796-ban Törös Bálint esküdt diákok voltak. A felsőbb évfolyamokban „*humaniorum professorok*”, Váradi Pál, és Gelei József tanították. Utóbbit néhány hétig helyettesítette is a katedrán betegsége miatt.¹⁰

A Fáy gyermekek nem a Kollégium épületében laktak, úgynevezett „publicus diákok” voltak. Szállásuk tanítójukkal együtt Dávid Péter kántornál volt. Mint életrajzírója, Badics Ferenc beszámolt róla, élelmiszereket Kohányból kaptak, főzni viszont Patakon főztek rájuk.¹¹ Sokat elmond a 18. század végi nemesi ifjak viseletéről Fáy önéletírásának egy másik darabja, melyet ugyancsak Badics idéz: „*Atyám – úgymond – beszélítván a falu s egyszersmind a maga udvari szabóját, világoskék liberiaposztóból, fekete teveszőr zsinórral megvarratta vele két dolmányomat, két nadrágomat, szürke köpenyemet, két három mellényemet, jóformán antik szabás szerint; adatott a köntösneműekhez egy-egy nyalábka foltnak valót; rakatta a kordován- és fisléder-bőröket, kiszabatta maga előtt számomra a hat pár köznapi-, gála- és sárscizmát, megforgatva és visszaforgatva a bőröket, hogy minél kisebb darabkák essenek el a szabásból; minélfogva nem egyszer történt meg, hogy bőrkímélésből gálacsizmámnak fejeére is folt esett. Ezeken kívül kaptam még egy szőrkalapot, 3-4 nyakravalót és 12 két-két garasos zsebkendőt, mert ezeknek elvesztésében, noha óvatosságból dolmányom zsinórjához kötözgettem azokat, valóban mester voltam. Még néhány pár házivászon-fehérművel együtt ki voltam egészen készítve egész évre, s ezen kikészítésen túl toldozás-foltozás pótolta nálam minden garderobei szükségét. Nem nagyítom a dolgot, ha azt mondom, hogy éven át többet jártunk foltos köntösökben és csizmákban mint épekben. A minthogy a pataki tanulósg általában vetélkedett volna a foltvetésben és gombfelvarrásban bármelyik czéhbeli szabóval*”¹². Mint azt a fenti idézet érzékelteti, Fáy András a kor átlagos nemesifjainak életét élte Patakon. Nem élt hivalkodóan, annak ellenére, hogy apja jelentős, körülbelül ötezer holdas birtokkal rendelkezett.¹³

Milyennek látta az ifjú Fáy Patakot? Erről, mint fentebb már említettem, a *Sáros-Patak 1794 tájban* című írásában számol be. „*Sáros-Patak, a zemp-léni hegyalja egyik városa, a mily alkalmas, kies fekvésénél és elvonultságánál fogva a mélyebb tudományok ápolására, szintoly mostohás, épen annál fogva,*

¹⁰ Badics 1890. p. 24-25.

¹¹ Badics 1890. p. 28-29.

¹² Idézi: Badics 1890. pp. 0-31.

¹³ Badics 1890. p. 6.

hogy nagyvárostól, úgynevezett nagyvilágtól távol esik, a szépművészetekre, esztetikai ízlésre és társalgási előnyökre nézve” – vezeti fel cikkét.¹⁴ Amilyen magasra értékeli Fáy az oktatás tudományos színvonalát, annyira hiányolja a kulturális életet Patakról. Egy másik helyen így ír erről: „Rozgonyi tanár latin stylje, közel beillett volna a római classicusok korába, Kezy Mózes latin versei vetélkedhettek Lottichius, Sarbievius s más sequioris aevi latin költőkéivel: Mokry Benjámin, későbbi pápai tanár, s mások a görögben voltak kitűnők. De a szépművészetek minden ága 1794 körül még bölcsőben szunnyadt a pataki collegiumban”¹⁵. Ennek értékeléséhez mindenképp figyelembe kell vennünk, hogy a jakobinus mozgalom utáni időszak a bezárkózás időszaka a magyar irodalomban. A II. József és II. Lipót uralkodása alatt tapasztalható politikai és irodalmi megélénkülést a hallgatás időszaka váltotta fel az egész országban.

Fáy András 1799-ben hagyta el Sárospatakot. A pozsonyi evangélikus líceumban folytatta tanulmányait, elsősorban azért, hogy németül megtanuljon. Patakra 1803-ban tért vissza. 1803 és 1805 között bölcsészetet és jogot hallgatott.¹⁶

Miért újra Patak? A kérdés feloldásának kulcsát az 1793-ban, 30 évesen Patakra került jogász, Kövy Sándor, és a kor ismert filozófusának számító Rozgonyi József adják. Utóbbi hírnevét Kant filozófiájának kritikájával, előbbi pedig innovatív pedagógiai módszereivel szerezte. Kövy pataki működése idején új tankönyveket írt, előadásaiban rendszeresen kitért a jogelvek gyakorlati alkalmazhatóságának lehetőségeire, gyakran vitt példákat, esettanulmányokat óráira. Ennek hozadéka volt az ösztönzésére létrejött Pánczél vármegye. Pánczél vármegye egy kísérlet volt, melyben Kövy diákjai egy vármegyei adminisztrációt hoztak létre a Kollégiumon belül, és a valódi vármegyék működését modellezték. Funkcionáriusokat választottak, közgyűléseket tartottak, erről szabályos jegyzőkönyvet vezettek, rendelkeztek fő- és alispánnal, főjegyzővel, aljegyzővel, főorvossal, ügyésszel, levéltárossal. Meggyegyléseiken különböző kitalált ügyek mellett az országgyűlés legfontosabb politikai kérdéseit is tárgyalták, a Kollégiumon belül ez lett az országos politikai események megvitatásának legfontosabb színtere. Ez vezetett végül központi utasításra történt felszámolásához is.¹⁷

14 Fáy András: Sáros-Patak 1794 tájban. In.: Nefelejts 1859/29. sz. (okt. 16.) p. 335.

15 Fáy András: Sáros-Patak 1794 tájban. In.: Nefelejts 1859/29. sz. (okt. 16.) p. 335.

16 Badics 1890. p. 42.

17 Dienes Dénes, Ugrai János: A Sárospataki Református Kollégium története. Hernád Kiadó,

Hogy visszakanyarodjunk Fáy András pataki diákéveihez, mint említettem 1803-ban tért vissza Sárospatakra. Ennek az évnek a végén himlőt kapott, melyet hosszú lábadozás követett. Ez az oka, hogy az 1803/1804-es tanévben sokat mulasztott. Mindemellett, mint arra életrajzírója, Badics Ferenc is felhívja a figyelmet, jurátusként is szorgalmas és jó tanuló maradt. Alátámasztja ezt az is, hogy Kövytől feladatul kapta, hogy diáktársait korrepetálja. Badics ezekről az évekről megemlíti azt is, hogy Fáy Pánczél-vármegye alispánjává választották.¹⁸ Az életrajz ez utóbbi momentumra tisztázásra szorul.

1805 őszén Fáy András Patakról Pestre költözött, hogy Szluha László megyei főügyész mellett törvényszéki gyakorlatot szerezzon, és befejezze jogi tanulmányait. Ezzel ért véget pataki diáksága.¹⁹

Sárospatak, 2013. p. 84-86; Kövy Sándorról lásd továbbá: Szathmáry Béla: Kövy Sándor emlékezete, In.: Zempléni Múzsza XIII/2. p. 15-21.

¹⁸ Badics 1890. p. 42-45.

¹⁹ Badics 1890. p. 49.

FÁY ANDRÁS, A PÉLDAKÉP

*Megemlékező beszéd vázlat halálának 150-ik évfordulójára
Sárospatak, 2014. augusztus 28.*

FÁY Árpád

A Fáy Társaság elnökeként is köszönöm a felkérést erre a mai megemlékezésre.

Távoli oldalági rokona vagyok Fáy Andrásnak. Sokan vannak nálam közelebbi rokonai is. Egyenes ági leszármazottja nem él.

Nekem is érdekes volt a mai felkérés, mert tételelesen kevésbé ismertem életét, nem vagyok kutatója. Viszont a tisztelete körülvelt gyerekkoromban mind családon belül, mind tágabb környezetemben, iskolában, legkülönbébb helyzetekben.

Deresedő fejjel elgondolkodtató dolog szembesülni Fáy András életútjával, életművével, a sorsával és cselekedeteivel. Különösen, hogy a mai nemzedékek előtt elhomályosulni látszik a reformkorszak egésze – illetve hogy a devizahitelek kapcsán érthetetlen kortárs káosz rajzolódik ki a pénzről, pénzügyletekről, intézményekről.

Fáy András cselekvő részese és egyik megindítója volt a márciusi ifjakat felnevelő reformkornak, azaz a reformkorszak során, Napóleon és a 48-as szabadságharc között elsősorban nevelt, példát mutatott, utat nyitott, ötletet adott, felrázott korosztályokat. Az 1848-as forradalom nem Petőfi és Kossuth akaratából jött létre, hanem válasz volt egy váratlan helyzetre, egy a magyarságtól függetlenül adódó külső kihívásra. A reformkor építkezését megtörő kihívásra adott válasz milyen volt, abban döntő hatása volt a több évtizedes módszeres eszmélésnek, útkeresésnek, tájékozódásnak és végül a márciusi ifjaknak.

Kezdjük azzal, hogy Fáy András évszámok szerint hova tehető a reformkorban.

Fáy András	
1864 júl. 26	78 évesen <u>halt meg</u>
<u>1848</u>	62 éves volt 1848-ban
1839	53 évesen kezdeményezi a takarékpénztárt
1832	46 évesen a Bélteky ház, az első társadalmi regény
1826	40 évesen adta ki a Hasznos házi jegyzetek-et
1820	34 évesen megjelentek először a mesék
1786	Kohányban <u>született</u>

Életkorát tekintve látható, hogy a márciusi ifjak előtt koros tekintélynek számíthatott. A kiegyezést már nem élte meg.

Nézzük összehasonlításként néhány ismertebb kortársát:

	K a - zinczy F e - renc	Berzse- nyi Dá- niel	F á y András	K ö l - c s e y F e - renc	Széche- nyi Ist- ván	V ö r ö s - m a r t y Mihály	K o s - s u t h Lajos	D e á k Ferenc	Arany János
élt ... évet	72	60	78	48	69	55	92	73	65
meg- halt	1831	1836	1864	1838	1860	1855	1894	1876	1882
<u>1848- ban</u>			62		57	48	46	45	31
szüle- tett	1759	1776	1786	1790	1791	1800	1802	1803	1817

A takarékpénztár megalapítása Fáy Andrásnak máig példát adó egyéni kezdeményezése volt.

Varga István ez év július 24-én, Pesten tartott megemlékezésében utalt rá, hogy nem eredendően a Takarékpénztár volt Fáy András vágya, hanem kiutat keresett abból a helyzetből, amelyben „mai szóval élve” a hazai és külföldi nagyvagon, nagytőke „nem látott fantáziát” a bármilyen szorgos szegények, a nem-gazdagok finanszírozásában, boldogulásában, polgári jövőjében.

Állítólag maga Széchenyi István is megpróbálta lebeszélni arról, hogy a nincstelennel, legalábbis a kisjövedelműekkel karöltve akarjon kezdeményezni. De Fáy András konok volt, és példamutató alaposággal állította

össze a Takarékpénztár koncepcióját (lásd a Varga István előadását) éppen a dolgoz, megtakarítani, beruházni kívánó kevésbé módosak megsegítésére, ami látványos sikerre jutott.

Mai szemmel nézve is meglepő alapossággal készített elő egy életbiztosítási tervet is, amelyik azonban nem valósult meg.

Mi adott neki erőt és fantáziát?

Természetesnek, sőt, minimálisnak látta, hogy az embert talentumaiban Isten által, Isten képmására teremtettnak tekintse, akit életének kiteljesítésében minden eszközzel segíteni kell. Fel sem merült benne, hogy valami homályos tőkeérdeket helyezzen az emberi érdekek elé, hogy a pénzeszköznek holmi önértéket tulajdonítson az élő, érző, igyekvő emberrel szemben.

Akár gazdag, akár szegény, ha komolyan veszi magát, akkor mellé kell állni még a pénzügyletekben is.

Akkoriban nagyon sok ember komolyan vette magát, ami a haza javára vált. Élni tudtak a lehetőséggel, például a Fáy András kezdeményezte takarékpénztárral.

14 évvel volt nála idősebb David Ricardo angol közgazdász, a tőkekoncentráció első ideológusa. Ricardo az osztálytársadalom anyagi gazdagságának növekedési lehetősége „legkedvezőbb feltételeit” kereste – talán mondhatjuk, hogy tekintet nélkül az emberi élet minőségére, személyi-alanyi mivoltára. Fáy András nem volt elméleti közgazdász, de érzékelte az ellentmondást az általa figyelemmel kísért kortárs nyugati irodalomból. Erkölcsi parancsát követve keresett olyan intézményi mintát, amellyel a társadalmi változás folyamatát reményei szerint emberségesebbé tehetné.

Az általa megalapított takarékpénztár történetének összevetése más hazai takarékpénztárakéval meg nyugat-európai takarékpénztárak történetével érdekes volna, amint érdekes a Pallas Nagy Lexikona takarékpénztári címszava,¹

¹ <http://www.kislexikon.hu/takarekpenztar.html> , aminek forrása a Pallas Nagy Lexikona szócikke <http://mek.oszk.hu/00000/00060/html/098/pco09849.html#10> . A szócikk a takarékpénztárak történetét Európában 1765-től tárgyalja. A teljes szöveget végjegyzetben idézem. Meglepő a takarékpénztár „műfajának” határozott, egyértelmű, könnyed behatárolása. Ugyanakkor más pénz-intézmény típusoknál ugyanez a behatárolás már nem ilyen egyértelmű. Tehát a lexikonon belül ez a szócikk mai szemmel nézve „jobban sikerült” a többinél – vagy a valóságos életben is a takarékpénztárak működési elve lehatároltabb volt más típusú pénzügyintézeteknél.

Fáy András esete mutatja, hogy mennyire jól tesz, ha egy teológiailag képzett, hitében és lelkiismeretében szilárd, technikai-szervezési kérdésekben a maximumra törekvő ember fog neki pénzügyintézetet szervezni.

Követhető-e az ő felívelő sikertörténete

Nézzük meg Fáy András:

- szülőházának,

KOHÁNY

Fáy András szülőháza

<http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0026/16.html>

- pesti lakóházának,

FÁY ANDRÁS KALAP UTCAI (MA IRÁNYI) HÁZA
a reformkori pesti társasélet egyik központja

http://mindennapoktorteneke.blog.hu/2014/01/06/palotak_berhazak_nyomortanyak

- a takarékpénztár első irodájának helyt adó szerény épületének a képét.

A PESTI HAZAI ELSŐ TAKARÉKPÉNZTÁR EGYESÜLET ÉPÜLETE

Fekete Sándor: Haza és haladás. Képes Történelem.

Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1974, 138. oldal

<http://mek.oszk.hu/01900/01903/html/index1562.html>

Az utóbbit vessük össze a takarékpénztár fénykorában szinte fővárosi kerületenként épült székházak palotaként ható épületeivel. Káprázatos sikertörténet? Igen, az!

Miért nem élünk meg ilyet ma is? Hová lett a lendület?

Ma vajon egy újabb reformkor elején, közepén, végén vagyunk?

Felelősek vagyunk-e a lendület, az életkedv, az eredményesség visszaszerzéséért? Igen, minden bizonnyal!

Hogy egy reformkor kellős közepén, de legalább a hajnalán vagyunk-e, azt nem tudom megítélni. De a magyarság törekvése, hogy hazáját rendbe tegye, életének értelmét, sajátságos kultúráját megújítsa, az immár több évszázados folyamat.

Kikkel lehet párhuzamba állítani a takarékpénztár alapítót, mint meseíró?

Milyen volt a takarékpénztári kezdeményezés szellemisége? Vegyünk néhány párhuzamot:

- Kazinczy Ferenc a börtönben a közvetlen nagypolitika helyett a nyelvművelés mellett döntött - nyelvújítás
- Kodály Zoltán zenepolitikát művelt a magyarság közösségi hagyományainak mentéséért, életben tartásáért, zenei eszközének megmentéséért – népdalgyűjtés
- Fáy Andrást mesepolitikusnak is mondhatnánk, mert meséiben erkölcsi szemléletének keresett könnyed, szívhez szóló kifejezési módot

Az egyéni és a közösségi életet szolgáló nagy programok:

- anyanyelv
- mese
- zene
- tánc

A lélek élete nem képzelhető el megnyilvánulás nélkül. A technika végső soron a lelket, a lelki létet szolgálja. Nem kivétel a pénztechnika sem.

Mit tenne ma Fáy András, ha eljönne közénk?

Ragaszkodna a takarékpénztár ötletéhez? A szerény megtakarítások betéeteivel sietne a tenni vágyók segítségére, versenyre kelve a pénzteremtő bankokkal?

Avagy szóvá tenné, hogy az első világháború idején kiteljesedett, azóta a világot meghatározó hitelpénz módszerét, pénzteremtési elvét kellene a tenni vágyók szolgálatába állítani!?

Erre vajon miféle módszert, intézménytípust alapítana?

Nem tudom a megoldást, csak a tényt. Nagyot fordult a világ.

Az aranyhoz kötött pénznek már csak az emléke van meg, mint a lóhoz kötött szekérnek. A XX. század alábbi hihetetlen gazdasági teljesítményeit, változásait az aranytól elszakított sikeres hitelpénz tette lehetővé: Számító-

gép, úrhajók, mobiltelefon, korábban elképzelhetetlen közműépítkezések, világpiac, feltörekvő ázsiai országok, stb.

Nekünk is olyan természetességgel, éles ésszel és szilárd erkölcsiséggel kellene megoldásra törekednünk, amint Fáy Andrástól láthattuk. Ha képesek vagyunk rá! Megpróbáljuk-e?

A mai hitelpénz világában a lényegét megközelíthetjük azzal a kérdéssel, hogy ki kinek kölcsönöz?

Az aranyalapú pénz korában a kölcsön arany fedezetét szegről-végről a betétesektől kellett beszerezni, a korábbi pénztulajdonostól. Aranyat nem tudtak szaporítani. Fizikai gátja volt bizonyos gazdaság-bővítő műveleteknek, kiváltképp a nem módosak irányában. Tehát, a betétet, *a betétes tulajdonát kölcsönözték tovább*. És ehhez igazodott a takarékpénztár is. K A kis tulajdonosok megtakarításait nagy biztonsággal (amivel más nem törődött) a kis tulajdonosoknak közvetítette.

Az első világháború környékén alapvetően megváltozott a világ. Lényegében már akkor elszakadt a pénz az aranytól, bármiféle mennyiségi korlátot jelentő nemesfémről és ezzel a megtakarításoktól is. Ha aranyat nem is tudtak szaporítani, de az aranytól elszakított pénz szaporítási módja már rendelkezésre állt.

Inflációhoz vezethet a hitelpénz? Igen, ha nem figyelnek oda. A két nagy háború között az inflációt azzal kerülhették el, hogy a termelést úgymond a semmiből finanszírozták, a jövő ígéreteire csinált pénzzel. Ennek az új pénznek a tulajdona már nem köthető a régi tulajdonosához (sem a bankhoz sem a betéteshez), legfeljebb a pénzpontikához. Tehát, lényegét tekintve, technikai értelemben már nincsen „igazi pénz”, csak a semmiből létrehozott pénzzel szembeni ellenőrzés lehetséges. Mi volt a cél, valóban ténykedtek-e azért a célért, valóban értéket eredményezett-e az a cél? Az a szempont, hogy aki értékes munkát végzett, utóbb megtakarításainak gyümölcsét élvezhesse, egy el nem hanyagolható, de immár másodlagos szemponttá vált több tekintetben, amely véletlenül sem forrása a társadalom gazdasági felemelkedésének.

A XX. század történelme a pénzpontikáért való küzdelemként is tárgyalható, meg a pénzpontikában kifejezett, érvényesített társadalmi törekvések-ként is.

Van Magyarországnak, a magyarságnak pénzpontikai programja?

Ma vajon pályázati intézményt alapítana-e Fáy András?

A hétköznapi életben leginkább pályázat-szerű támogatásnak mondanánk ismert, de ügyetlen kifejezéssel a pénz új típusú forrását.

A megalapozottnak tűnő vállalatok pályázati támogatásához (pályázati finanszírozásához, pályázati pénzteremtéséhez) alanyi, már-már tulajdonosi erejű joga kellene legyen mindenkinek, aki vállalja a teljesítést, aki vállalja az úgymond árualapnak a jövőbeni létrehozását.

A pályázati forrásoknak a mértékét a vállalatok adhatják. Nem a betétek, nem a fedezeti jelzalogok. A kormányzati költségvetésben szereplő mennyiségek lényegüket tekintve a gazdaságpolitikai szempontokból következnek, nem a költségvetés bevételeiből.

A luxusfogyasztástól eltekintve - ha ma a hitel legfőbb fedezete a jelzalog, akkor egy szűkülő, leépülő társadalom gazdaságáról van szó, mint például Magyarországon a kisvállalkozói és magánszférában.

Ha nincsenek a vállalat függvényében alanyi jogon elérhető gazdaságbővítő támogatások, akkor tényszerűen egy blokkolt, zárolt, vesztégzár alá tett gazdaságról beszélhetünk. A modern bank vagy pénzüintézet alapvetően nem a betétesek tulajdonát, betéteit közvetíti, nem is a saját vagyonát, hanem a gazdaság bővítő támogatásokat.

A gazdaságpolitika ezzel új dimenziókba jutott, szinte mindenhatóvá elért, jobban mondva fék nélkülivé vált. Rajta múlik, hogy a XX. században általánossá vált pénzteremtési, úgynevezett hitel-forrású pénztechnikát mire használja. Gulágot, koncentrációs táborok rendszerét finanszírozza, globálkapitalizmust, valamely korábban elképzelhetetlen imperializmust, mindent elborító abszurd falansztert – avagy az elérhető, erkölcsi alapjaihoz ragaszkodó, a személyes-egyéni létet tisztelő, támogató önszervező társadalmat.

Az „aranyfék” híján Fáy András erkölcsi szilárdsága és technikai igényessége, mint példakép ma felértékelődött!

Ugyanis a takarékpénztár szabályzatát alapvetően erkölcsi megfontolásokból alakította ki, és ez vezette sikerre. *Tessék elolvasni!* Ezért érhetette el célját, azért lehetett tényleges vigaszág a nagytőke érdektelensége mellett.

Fáy Andrásnak nem kellett olyasmikkel foglalkoznia, hogy mi volna, ha nem működne az „aranyfék”. Ellenben ma már ceruza sem kell hozzá, csak nyomogatják a számítógépen a billentyűket minden különösebb megfontolás, erkölcsi felelősség nélkül. A következmény pedig az éhínség, nyomor, buta háborúk az atomkorban.

Azok az erkölcsileg motivált szabályok, amiket Fáy András oly gonddal dolgozott ki, ma sokkal fontosabbak, ma sokkal körütekintőbb és kiterjedtebb megfogalmazásra, alkalmazásra szorulnának. És nemhogy értenék hozzá, nemhogy pénzügyeinkben figyelni tudnánk rájuk, de a mindennapi életvezetésünk szintje, közvetlen szükségletei mértékében saját pénzügyi ismereteinkben általában fogalmunk sincsen a létükről, a hiányukról. Mennyiben múlik rajtunk, rajtatok a gazdaságpolitika? Ha nem egyértelmű a hitelpénz mibenléte a közvélemény számára, akkor a gazdaságpolitika önmagában, minélkülünk tehetetlen, szinte semmit sem tud tenni értünk.

Mit tenne ma Fáy András? Nem tudjuk megkérdezni tőle.

Felteszem a kérdést: Nem erkölcsi engedménnyel igyekezne megoldani Fáy a technikai bizonytalanságot?

Ő ma is természetjogi, hitbéli evidenciák között, a hite szerint megváltott emberekért élne, akiknek sáfárkodnia kellene felelősen a lehetőségekkel, talentumaikkal (ahogyan a reformkorban történt).

A devizahiteles jelenségek a mai gazdaságnak sajnálatos betegségei az erkölcsi hiányok és a szakmai készségek terén egyaránt.

Fáy András nem fog minket megmenteni, nem fog ismét eljönni közénk, mint a szigetvári hős Mikszáth új Zrínyiászában. De lelkesíthet és lelkesítsen is minket.

1. Az erkölcsi alapok esetében értelmetlen a kompromisszum fogalma. Minden esendőségünkkel együtt akarjunk hasznosak lenni, jót tenni, még a pénzhasználatban is. Akarjuk, próbáljuk elősegíteni, hogy minden egyes embernek, hogy legyen reális lehetősége személyiségét kiteljesítve élni, alkotni, saját jogon forrásokhoz jutni, még akkor is, ha nem módos.
2. Meg kell érteni az önálló, felelős döntésre képes, életvitelhez szükséges összefüggéseket. Ne csak elviékben küzdjünk a Sátánnal, hanem küzdjünk meg saját értetlenségünkkel is. A technikai megoldáskeresésben „rá kell találni” a követhető útra. El kell hinni, hogy képesek vagyunk rá.
3. És csinálni, próbálgatni, keresni kell lankadatlanul, egy életen át.

Végül Fáy András a saját orráról, nehogy megorroljanak az állatmesék olvasói.

Fáy András nem próbált meg homályos igyekezettel helyezkedni, beállni a sorba, de nem is törekedett feltűnni, benyomást kelteni önmagáért a vagányságért, hanem lélegzetelállító elszántsággal, higgadtsággal és szakmai alapossággal csinálta, amibe bele fogott.

Hogy polihisztor lett volna? Ez a vád sokszor éri a megemlékezésekben, ami által kuriózum lehetne, de nem példakép.

Nem valami zseniális „sosemvolt” elmeként működött, hanem lelkiismeretesen átadta magát a vállalt feladatnak. Elmélyült és elszánt volt. Amikor pedig célt ért, nem állt le, hanem képességeivel, lendületével új feladat után nézett, amit többnyire ismét meglepő alapossággal és tiszta lelkiismerettel volt képes ellátni.

Amikor a takarékpénztár kiépült, jól működött, több tucat fiókja megnyílt, akkor nem az elnökségben vert tanyát, hanem szétnézett és talált más feladatot.

Nem a forradalom vagy reform között válogatott. Nem volt ilyen helyzetben. A helyzetet, amiben dolgozott, nem ő választotta meg, mint valami párbajhős a fegyverét.

Napóleon és 1848 közötti időszak nagyon megfelelő volt az alapos, fokozatos, átgondolt reformokhoz. Egyénisége is megfelelő volt hozzá.

Feltétlen cselekedetre buzdításban is kerülni igyekezett az éles fogalmazást kortársaival szemben. A konfliktus kiobbantása helyett a megértésre, belátásra törekedett, amire aztán a felébresztett alkotó kedv támaszkodhat. Ezért talált rá az állatmese műfajra. S még ebben a tapintatos hangvételű műfajban is hosszú előszóban élcelődött saját bibircsókos orrán, hogy ha valaki magára ismerne egyik mesében, akkor okuljon belőle és ne sértődjön meg.

Valóságos békés, de elszánt magyar Ciranoval találjuk szembe magunkat, aki öniróniával igyekszik elejét venni mások sértődésének, nehogy „megorroljanak” a gyengeségüket szóvá tevő állatmeséin. Inkább ő veszi tollvégre felülmúlhatatlan erővel saját orrát (nem az éleslátását, nem a mondanivalóját, hanem „az orrát”), hogy akinek kedve van hozzá, azon csipkelődjön, ne a meséken. Azokat vegye minél komolyabban.

Kívánom, hogy tartsák meg jó emlékezetükben Fáy Andrást, életművét és ihlető példáját egyaránt.

A TAKARÉKPÉNZTÁR

Forrás: Pallas Nagylexikon

Hitelközvetítő intézet, amely eredetileg többnyire emberbaráti intézmények gyanánt keletkezett, később azonban sok helyen átalakult s napjainkban jobbára, mint nyereszkes vállalat működik. eredetileg az volt a céljuk, hogy a kisiparosok és kisgazdák a legcsekélyebb nélkülözhető pénzüket is biztos helyre és gyümölcsözően helyezhessék el s ez által az alsóbb néposztályok szerzési és takarékosági ösztöne fokozódjék. A nyugati államokban legtöbbször hatósági felhívásra vagy legalább hatósági felügyelet alatt keletkeztek s majd mindig jótékonyági közérdekek szolgálatával voltak összekapcsolva. Az első T.-ak a múlt század második felében (Lipcseben 1765. a Herzogliche Leihkasse, Hamburgban 1778. egy magánvállalat T.-a, Oldenburgban 1786-ban, Kielben 1896. stb.) keletkeztek Németországban, a század vége felé pedig Svájcban (Basel, Bern), majd Angliában (Londonban 1798.), később Franciaországban (Párizsban 1818.), azután Ausztriában (Bécsben 1819.), Svédországban (Stockholmban 1821.), Velencében és Lombardiában (1822). Ezután egész Európában gyorsan terjedtek el. Hazánkban a hitelközvetítő intézetek közül T.-ak terjedtek el legkorábban; már 1827-28. a bécsi első osztrák T.-nak Pozsonyban, Nagyszombatban, Érsekújváron, Győrben, Zólyomban, Szegeden, Eszéken és Varasdon fiókjai voltak, de ezek nagyobb részt már 2-3 év múlva megszűntek, legtovább (1841-ig) maradtak fenn közülük a pozsonyi és nagyszombati fiókok. Ezen első kísérletnek még sikertelensége mellett is megvolt az a nagy haszna, hogy megismertetvén hazánkban a T.-i intézményt, kétségtelenül nekik köszönhetjük az első magyar T.-akat. Azokon a helyeken, ahol e rövid életű fiókok működtek, már a negyvenes években mindenütt önálló T.-ak alakultak. Az említett osztrák fiókoktól függetlenül alakult meg 1836. a brassói általános T., amely Lange Péter helytartósági tanácsos kezdeményezésére s a nürnbergi T. mintájára jótékonyági célokkal kezdte meg működését s e jellegét mind e mai napig megtartotta. Időrendben utána, fontosságra és hatásra nézve azonban sokkal előtte kell felemlítenünk a pesti hazai első T. megalapítását 1840. Ez intézet példája adta meg az egész országnak a mintát és az impulzust a T.-akalapítására s már a negyvenes években gyors egymásutánban alapítottak T.-akt: 1840. Aradon,

1841. Nagyszebenben, 1842. Pozsonyban és Sopronban, 1844. Esztergomban, Győrben, Kassán, Kőszegen, 1845-ben Eperjesen, Komáromban, Miskolcon, Nagykanizsán, Pécsen, Szegeden, Székesfehérváron, Veszprémben, Besztercebányán, Losoncon, 1846. Budán, Debrecenben, Egerben, Iglón, Lőcsén, Nagyszombatban, Szekszárdon, Temesváron, Zágrábban, 1847. Jászberényben, Körmöcbányán, Nagyváradon, Selmecen, Szatmárnémetiben, 1848. Baján és Érsekújváron. Tehát a század közepéig összesen 36 T.-a volt az országnak. E T.-ak megalakulásuk előtt, sőt egy darabig néha még működésükben is, a pesti hazai első T.-t tekintik követendő példának s általánosan terjesztették azt a Fáy Andrástól származott elvet, hogy a T.-ak «se pusztá környületté, senyeredővé ne váljanak»; csakhamar azonban átalakultak a pozsonyi T. mintájára részvénytársulatokká, s általánosan uralkodott bennük a spekulatív üzletiszellem. Ez az átalakulás, amely egészen megfosztotta a magyarországi T.-akat eredeti humánus jellegüktől, egyedül áll az európai hitelintézetek történetében. E jelenségnek az adja meg a magyarázatát, hogy amíg Európában s különösen Németországban és Ausztriában a T.-ak községi alapítások voltak, addig nálunk a községi élet pangása mellett majdnem mindig hatósági támogatás nélkül, sőt sokszor egyenesen a hatóság akarata ellenére keletkeztek, s így a T.-ak alapítói semmiképpen sem voltak hajlandók a hatóságok amúgy is nagy hatalmát növelni.

E T.-ak foglalkoztak jelzálog- és lombardkölcsonök adásával, továbbá leszámítolási ügyletekkel. A betétek folytonos növekedését részint új T.-ak alapítása, részint pedig a régiek gyors és hatalmas gyarapodása idézte elő. A főváros túlsúlya azonban ekkor még egyáltalában nem mutatkozott annyira, mint ma s csak 1845 óta magaslik ki a pesti hazai T. testvéregyesületei közül, de még 1849. sem érik el betétei a pozsonyi és a nagyszebeni T.-ak betéteit együttvéve. Így állott hazánkban a T.-ak ügye a szabadságharc idejét megelőzőleg. Ekkor következtek a háborúnál is rosszabb polgárháborúnak tökeromboló hatásai: a betéteket rohamosan szedték ki a T.-akból, viszont a T.-ak meg az üzleti viszonyok pangása és az 1848. IX. t.-c. által az úrbériséggel terhelt földbirtokokra adott moratórium miatt nem voltak képesek követeléseiket behajtani. Ezekhez járult azután a szabadságharc leveretése után az a csapás, amely az egész ország hiteléletét érte azzal, hogy a magyar bankjegyek teljesen elveszítették értéküket. Súlyos évek következtek ekkor a legtöbb hitelintézetre s a T.-ak évekig nem voltak képesek részvényeseiknek osztalékot fizetni. Nagyon megnövelte a gazdasági, társadalmi és politikai bajokat a T.-akra nézve az 1852. nov. 26-án nyílt parancsban statuált egyesületi törvény, amely-

nek alapján a kormány tekintet nélkül arra, hogy az egyes T.-ak alapszabályai a helytartó tanács által annak idején jóvá hagyattak-e vagy sem, a T.-akra kivétel nélkül alkalmazni kívánta azt az 1844-iki osztrák egyesületi regulatívumot, amely tisztán jótékony egyesületek számára készült. A kérdéses regulatívum 12. §-a azt rendelte, hogy a tiszta nyereségnek a tartalékalap dotálásán felül megmaradó része jótékony közcélokra fordítandó, s így a magyar T.-ak részvényesei elestek volna tőkéik jövedelmeitől. Hosszú és bosszantó-kérvényezésekkel, nagy bizonytalanságban telt el majdnem az egész abszolút korszak s a legtöbb T. csak a 60-as évek elején kapta meg alapszabályainak jóváhagyását. Ez idő alatt természetesen igen lassú volt a T.-ak fejlődése is; az 1850-54 közötti években a betétek összege 79.667,900 forintra, 1855-59 között 131.296,500 forintra, 1860-64 között pedig 216.862,200 forintra rúgott, amely adatok a negyvenes évek gyors lendületéhez képest nagyon szerények.

Ugyanez idő alatt, 1853 máj. 1. lépett nálunk életbe az osztrák polgári törvénykönyv, amelynek 994. §-a megállapította, hogy zálog mellett adott kölcsönökért 5 %, zálog nélküliekért pedig 6 % kamatot lehet kikötni. Természetes következménye lett ennek az, hogy a jelzálogos kölcsönök egyre kisebb arányokat, a váltóleszámitolási ügyletek pedig folyton nagyobbodó terjedelmet tüntettek fel. Ez a visszás és kényszerű állapot csak 1861 után változott meg, amikor az országbírói értekezlet a régi kereskedelmi törvények visszaállításával a kamatkorlátozásokat megszüntette. Az üzleti életben ekkor beköszöntött szabadság új T.-ak alapításában is csakhamar lendületet idézett elő. A kiegyezés után a T.-ak kivétel nélkül megváltoztatták a regulatívum által rájuk erőszakolt alapszabályokat. Az újonnan alapított T.-ak általában kis alaptőkével alakultak, úgyhogy 1869 végén 133 T.-nak összesen 5.898,677 forint befizetett részvénytőkéje volt, amelyből egyre-egyre átlag 52,166 Ft jut. A betétálladék 1867 végén 64,04 millió, 1869 végén pedig 109,71 millió Ft volt, ami e két év alatt 58 % emelkedést jelent. Ezután az 1869-iki bécsi börzeválságot leszámítva, folytonosan gyarapodtak egyéb hitelintézeteinkkel együtt a T.-ak is; 1872-ben már 260 T. működött az országban, amelyek 13,9 millió Ft befizetett alaptőke mellett 150,6 millió Ft betétet kezeltek. Az egymást követő rossz termések dacára egymást érték a nagy alapítások s mindenki bizalommal és reménnyel volt eltelve, mikor 1873 máj.-ban kitört a nagy európai börzeválság, mely csakhamar általános gazdasági válsággá növekedett. E csapást hosszú és meddő szünet váltotta fel, a takarékpénztárak fejlődését is megakasztotta, jóllehet maga a válság ez intézeteket közvetlenül alig érintette.

Amint a katasztrófa elmúlt, újra megindult a haladás a T.-ak körében is.

A T.-ak számának, az alaptőkének, a tartaléknak s a betéteknek állandó növekedése az elhelyezést kereső tőkék szaporodását jelenti; a nyereség %-ának bár kis mértékű, de állandó csökkenése viszont azt mutatja, hogy egyre kisebb lesz a szedett és a fizetett kamatlábak közötti különbség.

Az iskolai T.-ak. A tanító az iskolában a tanítás végeztével összegyűjti s minden egyes tanulónak gyűjtő-könyvecskéjébe bejegyzni bármily kisbététjeit, aztán közös számlára megkísérti azokat gyümölcsöztetni. Állítólag Angliában a múlt század végén alapította az első iskolai T.-t. Wakefield asszony Tottenhamben, de csak 1866 után jutott nagy diadalra Gentben, ahol Laurent tanár kezdeményezését oly siker követte, hogy 16,700 tanuló között 1000-nek összesen 154,000 frank megtakarított pénze volt. Olaszországban törvény szabályozza, Francia-, Angol- és Németországban e célra alakult egyesületek támogatják az iskolai T.-akat. Hazánkban 1875. Weisz Bernát Ferenc kezdeményezésére indultak virágzásnak s 1884. már 541 iskolában 900 tanító 200,000 Ft-nál nagyobb összeget kezelt az iskolai T.-akban. Az országos képviselői tanítógyűlés javaslatára 1881. a közoktatásügyi miniszterrendelettel szabályozta ez ügyet. Azóta azonban annyira hanyatlott, hogy ma csak szórványosan fordul elő egyes iskolákban. Ellenzőik azt hozzák fel, hogy a gyermeket önzővé, kapzsvá és irigykedővé teszi, azután meg szerzési munka nélkül csakugyan nem lehet senki sem takarékos. Ezek a pszichológiai és pedagógiai ellenvetések annyival is nyomatékosabbak, mert az iskolai T.-aknak gazdasági jelentősége is nagyon problematikus.

A PESTI HAZAI ELSŐ TAKARÉKPÉNZTÁR

(Fáy András, „a nemzet mindenese” című kiállítás megnyitó beszéde)

POCSAINÉ Dr. Eperjesi Eszter

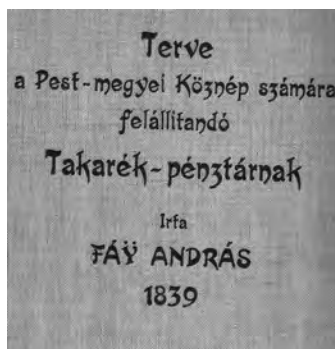
A legrégebbi magyar banknak, a Pesti Hazai Első Takarékpénztárnak megalapítója, az egykori pataki diák, Fáy András, „a haza mindenese” volt. A takarékpénztár 1840. január 11-én kezdte meg működését. Az intézet hamar felvirágzott, 7 év alatt 32 fiókkal bővült. Kiállta az 1848-49-es szabadságharc viharait és folyamatosan fejlődött. Mai jogutódja az OTP Bank Rt.

Fáy András egész életében kiapadhatatlan szorgalommal bírt, a valóság talaján maradt, látta azokat a hiányosságokat, melyek az ország helyzetét hátrányosan befolyásolták. Később épült volna fel a Nemzeti Színház, ha nem veszi kezébe az ügyet. A protestáns felekezetek szorosabb összefogása is az ő segítségével ment végbe. Hirdetője és példája volt a józan takarékoságnak. Élete is ezt példázta. Jól látta a tőkegyűjtés nehézségeit és az abból eredő gazdasági mozdulatlanyságot, hátrányt. Ezért kidolgozta egy felállítandó takarékpénztár tervét. Ennek bevezetőjében a következőket írta:

„Minden idves új vállalatoknál halasztást óhajt a **félakarat**, nehézséget, kifogást keres a **nemakarat**, rágalmat és gyanút hinteget a **rossz-akarat**; de a teljes **jó-akarat** fontol, kétkedik, hogy győződjék, meggyőződve pedig munkára siet, mert mindenkor vesztesnek tekinteni a jónak halasztását.”¹

Fáy András a felállítandó takarékpénztár tervében kiemeli a szorgalmi ösztönt és leírja a hasznát. Külön tárgyalva a takarékpénztár előnyeit a köznépre, a nemzet felsőbb osztályaira, magára a nemzetre és a kormányra nézve. Megállapítja, hogy Pest megye alkalmas egy takarékpénztár felállítására.

Takarékpénztárak terve

¹ Fáy András: Terve a Pest-megyei Köznép számára felállítandó Takarékpénztárnak. 1839. kézirat, fénymásolat. SRK Tud. Gyűjt. Múzeuma: C.1948.32.2. Továbbiakban: Takarékpénztár Terve.

Ez a megye nagy, népes, a hazai kereskedésnek, vagyonosságnak, műveltségnek vezető fokán áll.

Külön fejezetben foglalja össze az általános feltételeit egy felállítandó takarékpénztárnak. Első helyre teszi a jóállási bátorságot, mely abból áll, hogy az intézet a betett pénzekért, azoknak kamat fizetése miatt jól áll. Fontos az alapítványi összeg, az intézet tartalék pénze, és a tisztviselőknek a vagyoni jóállása.

Fáy András pontosan kidolgozza az alapítás módját, szerkezetét, az intézet munkálkodásait, kimutatást és számadást végez. Foglalkozik azokkal a kétségekkel, melyek a terv ellen támasztottak. Bemutatja, hogy Európában már vannak takarékpénztárak, ezek már 1819 óta élvezik a pénztárak rendkívül hasznos működését:

„Győrben, Nagyszombatban már évek előtt állítottak fel bizományai a bécsi főtakarékpénztárnak. Brassóban, Erdély túlszélén is létezik egy városi takarékpénztár, a hírlapokból tudjuk. Európában, sőt világszerte divatos tárgy, hazánkban mindeddig csak a jámbor óhajítások sorába tartozott, s nem meré erejét egy magyar takarékpénztári terv kidolgozására senki. Sokáig álltam kétkedve magam is a már régóta keblem tárgya előtt, melyet már 1832-ben Bélték-házamban megpendíték, s később az Atheneumban felszólítóssal is ébreszték.”²

Fáy András a takarékpénztár alapításával a vagyontalan nemesekre, a jobbágyokra és a gazdasági cselédekre gondol. Első elhatározása szerint a Pestinek 100 Forintnál nagyobb betétet nem is volt szabad elfogadnia.

Fáy András írásában így indította útnak a felállítandó takarékpénztárnak tervezetét:

„S ím befejezem tervemet! Adja meg a kegyes ég hazámban annak azt a szíves jó akaratot, melyet a magyarnak született vendégszeretete, minden új vendég iránt kimutatni szokott. Tudniillik, nem tudakolja gyanúsán vagy ellenségesen: honnan jössz? Hova mégy? Nem ismerlek, orozó is lehetsz! Nem latolgatja hidegen a látogatás alkalmatlanságait; hanem gyanútlan szívességgel fogadja a vendéget, ismerkedik, barátkozik vele, s ha méltónak találta, mit előre is óhajta, háznépe közzé avatja őt.”³

A Pesti Hazai Első Takarékpénztárnak fennmaradt eredeti berendezéséből, a keletkezésével kapcsolatos iratokból és későbbi munkásságára jellemző

² Takarékpénztár Terve. 1.

³ Takarékpénztár Terve. 118.

- 2 -

Szám.	Kelet.	Néme a' közlekedések és betűs levelek.
179.	31. Jan. 1840.	Gallai Péter beletett egy ft. hely. kriptára Schadikus Lajos vél. kass. H

- 3 -

Beletett pénzek, Benschlagyi kamatok.		Kivett pénzek.		Kamat kifizetések.		Jegyzések.
fr.	kr.	fr.	kr.	fr.	kr.	
1.	20.					

82.

1840. január 31.-én Gallai Péter
névre 1.20 forintból kiállított,
ezidőzerint a birtokunkban le-
vő legrégibb betétkönyvünk.

82.

1840. január 31.-én Gallai Péter
névre 1.20 forintból kiállított,
erőd szerint a birtokunkban le-
vő legrégibb betétkönyvünk.

Betétkönyv

179

Lap: 82.

Kölcsön minősége: jtk.

Pulik Mosne

nat. Székely Gyula
október hó 14

30 éves töltség

Fizetési határidő: apr. 1.

Év	hó	nap	Törlesztett		Fennmaradt	tartozása után fizetett			
			tőke	tőke.		évre	napra	díj	kamat.
			frt.	kr.	frt.				

1840. apr. 29. 20. 1000. 165 280 2750

1840. okt. 14. 10. 990. 16. 248 2010

1840. aug. 15. 10. 980

1840. okt. 15. 10. 970. 1/2. 243 2010

Fizetett összesen	Betűs összeg	Idő meddig a kamatfizetve van	Aláírása a pénztárnoknak és könyvezetőnek
frt.	kr.		

10kr. 3kr. 120
 30.
 4218
 1840. okt. 14. 10. 970.
 1840. okt. 14. 10. 970.
 1840. okt. 14. 10. 970.

111.

Törlesztésen könyvecske
1888-ból.

Az első fizetés alkalmával a nyugta-
illeték még osztrák kibocsátású
bélyegjegyekben került lezárásra, a
későbbiek már magyar oszánbélyegyek.

1840. okt. 14. 10. 970.
 1840. okt. 14. 10. 970.
 1840. okt. 14. 10. 970.

111.

Törlesztéses könyvecske
1868-ból.
Az első fizetés alkalmával a nyugta-
illeték még osztrák kibocsátású
bátyegjegyzőben került lerovásra, a
későbbiek már magyar okmánybélyegek.

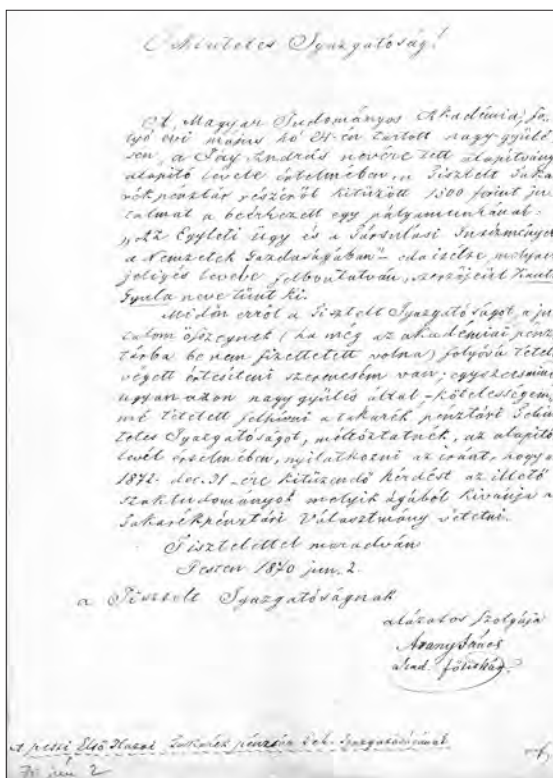
Törlesztéses könyvecske

tárgyakból, alapításának centenáriumán, 1939-ben Fáy-Múzeum néven egy kis gyűjtemény létesült. A bank megszűnésekor, 1948-ban, az egykori pataki diákra is gondolva és tekintettel a sárospataki Fáy András Tudományos és Művészeti Társasággal kialakult szoros kapcsolatokra, a Fáy-Múzeum anyagát a főiskola gyűjteményeiben helyezte el Kosztka Gusztáv, a múzeum akkori vezetője.

A Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeiben, 2014. augusztus 28-án rendezett konferencia alkalmából kiállítottuk a Pesti Hazai Első Takarékpénztár eredeti berendezéseit. Felállítottuk az eredeti bankot. Hat darab rácsos deszkafalat helyeztünk el egy helyiségben, amelyek a pénztárfülkék elkülönítésére szolgáltak, kiállítottuk az eredeti asztalokat, ruhafogast, a pénztartó vasládát, gyertyatartókat, tintatartókat, keményfából esztergályozott tányérokat, kliséket, levélnehezékeket, mérleget, albumokat, díszokleveleket.

A kiállításához válogattunk dokumentumokat a Pesti Hazai Első Takarékpénztár irat anyagából. Jegyzőkönyveket, az első betéti könyvecskéket, választmányi tagnévsorokat, Fáy Andrásnak írt születésnap-i köszöntőleveleket mutatunk be. A látogatók láthatják a Takarékpénztár szabályait, 1840-1852 közötti forgalmának kimutatásait, alapítójának meghirdetett aláírási ívét és Fáy András műveit.

Fáy András egyike azoknak a keveseknek, akik komolyan vették a költő tanítását: „Hass, alkoss, gyarapíts, s a haza fényre derül.”

Arany János Fáy Andrásnak írt levele

A FÁY ANDRÁS TÁRSASÁG ÉS A ZEMPLÉNI FÁKLYA

FEHÉR József

Tisztelt Konferencia, Kedves Barátaim !

1941. február 19-én alakult meg Szerencsen „a haza mindenesének” nevét felvevő zempléni irodalmi és közművelődési egyesület: a Fáy András Társaság. Elnökévé Farkas Andor egykori sátorlajújhelyi polgármestert választották, aki 1910-1922 között volt Újhely polgármestere. Ezen túl jónevű költő és zeneszerző, 5 kötete jelent meg, verseskötetek és dalszövegek kottával. Iskoláit szülővárosában, a jogot Sárospatakon végezte. Polgármestersége alatt több fontos létesítmény fűződik a nevéhez. Részt vett az I. világháborúban, a szerb fronton, s az ott szerzett kegyetlen tapasztalatait írta meg a Merre, meddig mentem című kötetében. Verseskötetei, dalai 1900-tól jelentek meg, több mint 100 dalszöveget írt, melyeket meg is zenésítettek. Híres hegedűjátékos volt, a Fráter Loránd Társaság tagja. Az 1930-as évektől Taktaszadán élt, ez magyarázza azt, hogy a Fáy András Társaság Szerencsen alakult meg. S azt, hogy miért 1941-ben, e sorok írója a következőt gondolta: a magyarlakta területek visszakerülése (a Felvidék egy része és Észak-Erdély), amikor reményteljesen látszott alakulni „Magyarország feltámadása” az országgyarapítással és lelki megújulással, adták azt az érzelmi-bizakodó töltést, amellyel hozzáfogtak a társaságalapításhoz. Ebben van is igazság, de a Zempléni Fáklya 1. évfolyamának 2. számában Novák Sándor más oldalról közelíti meg a kérdést. Érdemes idézni ezt szemléletes fogalmazásáért: „A Fáy András Társaság igen súlyos időben alakult meg. Amidőn a létfenntartás problémái, nagy történelmi válságok foglalják el az emberek érdeklődési körét, irodalmi és művészeti kérdések

Farkas Andor

másodrendűvé süllyednek. Ha az egzisztenciális feltevéleket a kenyérhez hasonlítjuk, akkor az irodalmat és a művészetet a kenyér illata szimbolizálhatja, ami ugyan szintén fontos, mert az illat árulja el a kenyérnek a jóságát, de ahhoz, hogy illat fejlődjön ki, első-sorban is kenyérre van szükség.”

A Fáy András Társaság célja a zempléni vidéken, Sárospatak, Sátoraljaújhely, Szerencs, Tokaj környékén élő írók, költők, szellemi erők összefogása volt. Ezt megvalósítani az induláskor kitűnően sikerült, ha az alapító tagok névsorából csak szemezgetünk is: Boruth Andor, Emődy László, Sebeők Sára, Tassonyi Ernő, H. Bathó János, Dienes Adorján, Fery Antal, dr. Lukáts József, Marton János, Matolay Viktor, Mosolygó József, Böszörményi Nagy Béla, Petrasovszky Emánuel, Pintér Jenő, Szabó Zoltán, Zsáros József, dr. Chudovszky Móricz stb. Mindannyian maradandót alkottak Zemplén művelődés- és közéletében.

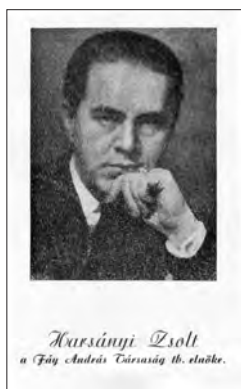
Az alakuláskor 400 fős taglétszámot céloztak meg, az iratokból kiderül, hogy kb. 300 főt számláltak, ami nem kis teljesítmény azokban az években. Az induláskor (de csakis az induláskor) anyagi támogatók voltak: a Kultuszminisztérium, A Zemplén Vármegyei Népművelési Bizottság, egy Fáy leszármazott, a MANSZ szerencsi csoportja. Már 1942 áprilisában azt olvashatjuk a társasági beszámolóban, hogy „segélyforrásaink megnyíltak, de bőségesnek nem bizonyultak.”

Mivel a Fáy András Társaság tagjai sorában tudósok, művészek, írók, költők, zenészek, tanárok, lelkészek, irodalmárok szép

számmal voltak, folyóiratot indítottak. Ez volt a Zempléni Fáklya, mely évnegyedes megjelenéssel indult, irodalmi és helyismereti folyóirat célkitűzéssel. Első száma 1941 májusában jelent meg, utolsó száma 1944 júniusában, így összesen 11 száma nyomtatódott, ami jelentős teljesítménynek számított a vidéki életben. Szerkesztette

Emődy László

Harsányi Zsolt

Mécs László

Farkas Andor, a folyóiratot Szerencsen és Miskolcon nyomtatták. Legjelentősebb szerzői: Gulyás József, Thaly Kálmán (posztumusz), id. Ambrózy Ágoston, Harsányi Zsolt, Hegyi József, Mécs László, Hegyaljai Kiss Géza, Novák Sándor, Kántor Mihály, Juhász Jenő, Mitrovics Gyula. Harsányi Zsoltot és Mécs Lászlót tiszteletbeli elnökévé választotta a Társaság. A névsorból is látszik, hogy céljuk a zempléni szellemi erők összefogása volt. Lapjuk pedig, a Zempléni Fáklya a Fáy-kultusz ápolása köré építi fel „tájéismereti” koncepcióját, ahogy az 1. számban megfogalmazták. Idézem: „Sajátos viszonyainknak megfelelő lap-típust igyekszünk kialakítani a szépirodalom és a tájismeret jegyében... Régen várt s különböző oldalról sürgetett feladatot oldunk meg

Zempléni fáklya címlapja

azzal, hogy a zempléni tájakra vonatkozó, kiadásra váró földrajzi, gazdasági, történelmi és irodalmi adatokat folyóiratunkban publikáljuk.” Az első szám tartalomjegyzéke a következő:

- Farkas Andor: Fáklyagyújtás (Fáy András arcképével)
- Nevelős Gyula: Csuhajla és az angolnagöte (elbeszélés)
- Novák Sándor: Részlet a „Fényjáték a porban” című vígjátékból
- Fáy András írja száz évvel ezelőtt a nőkről
- Thaly Kálmán: Rákóczi Zsigmond fejedelem emlékezete (Ismeretlen tanulmány)
- Farkas Dezső: Versek
- Kántor Mihály: Népmívelés és a nép
- Gulyás József: Feliratok a sárospataki főiskola domborműveire
- Marton László: Decentralizáció tájszemlélet alapján
- Figyelő
- A Fáy András Társaság élete

Több írásból is idézhetnénk, de ma itt Fáy Andrásról van szó, ezért felemlégetem, mit mondott írónk száz évvel ezelőtt a nőkről. (Többek között...)

„A nő, mint a természet rendénél fogva legszebb érzelmeinknek tárgya, legszebb boldogságunknak forrása, úgy tartja kezében férje, családja boldogságát, mint fonalat, melyet szelíden gombolyíthat le, vagy téphet szét, miként kénye tartja.” (Azt már én teszem hozzá: tanúsíthatja, aki megtapasztalta.)

„Szükség erősen lelkébe vésni a leendő nőnek, némi borzalmat is támasztva benne, hogy a házassági elválások, különélések legtöbbszörre gyalázkodással, becsület és jó hírnév csonkulásával járnak, s többszörre sírjai a szív nyugalmanak s azzal járó világi boldogságnak.”

A következőt nem itt olvastam, de mivel kedvencem, ideidézem A kakas és a tyúk című állatmeséből: „Felfordul az a ház, melyben konty és kalap szerepet cserélnek!”

Az 1944-45-ös háborús évek megszakították a Társaság működését és a folyóirat-kiadást, de 1946. október 3-án újjáalakult Dr. Újszászy Kálmán vezetésével. Ők adták ki a Vándortűz című folyóirat 1. számát 1946 decemberében. A Vándortűz a magyar irodalmi társaságok időszaki értesítője kívánt lenni. Sorban jelentek meg számai 1946-1948 között Sárospatakon, Pápán, Szegeden, Sopronban, Salgótarjánban, Szolnokon és Debrecenben. A „vándorszámokban” felsorolt városok irodalmi társaságainak tevékenysé-

géről számoltak be. Az első, induló számot tehát a Fáy András Társaság szerezte és adta ki. A Fáy András Társaságot 1948-ban szüntették be, mint minden ilyen és hasonló egyesületet is, például a sátoraljaújhelyi Zemplén vármegyei Kazinczy Kört is.

Az előadásomra kiszabott időn belül maradtam, szándékosan, mert a következőket feltétlenül el szeretném mondani. Az évfordulós megemlékezésekből nekem két dolog hiányzik. Az egyik, amit javasoltunk is, egy olvasókönyv, Válogatás Fáy András műveiből című kötet kiadása. Írónk művei jórészt hozzáférhetetlenek, régebbi kiadások. Fáy András sokfajta – mondhatnánk – minden műfajban alkotott: írt regényeket, verseket, dalokat, humoros „beszélyeket”, értekezéseket, röpiratokat, színészeti tanulmányokat, gazdasági, társadalmi hasznossági reformtervezeteket stb. Nekem legkedvesebbek állatmeséi, mert „azt kétségbe nem vonhatja senki, hogy képei és hasonlatai tükrében az örök igazság fénye tündöklök, melyet idő és kor változásai el nem homályosíthatnak. Az állat-meséknek ezen naiv hitű világában még ma is egész kedvteliséssel, igazi gyönyörűséggel mulathatunk...” Széchenyi egyszer nyilvánosan bevallotta, hogy a honi reform teendőire nézve az első eszmét, akaratot és önelszánást „e mesék ébresztették fel benne.” (Mondja Szinyei Gerzson). Ez a breviárium remélhetőleg kiadásra kerül, nyomtatásra szinte készen áll Kovács Dániel tanár úr asztalán.

A másik, ami feltétlenül hiányzik: a szülőhely felkeresése. Számomra a szülőföld, a szülőház: szent hely. Farkas Andor írja a Zempléni Fáklya bevezetőjében 1941-ben: „Kohány ma Kohanovce névre hallgat... Dienes Adorján pápai kamarás, Társaságunk rendes tagja megemlékezik Fáy András szülőházáról. Ebből a levélből tudjuk, hogy a ház összeomlott, csak az a fala áll, melybe az emléktáblát építették be. Ez az emléktábla Fáy születésnapjának 100. évfordulójára készült a kastély falára nagy ünnepség keretében, melyet a kohányi tótok kálvinista búcsúnak kereszteltek el.”

Valóban, az emléktáblát több száz ember jelenlétében 1886. május 31-én helyezték el, az avatóbeszédet Szinyei Gerzson, a pataki főiskola nagykönyvtárának igazgatója mondta, beszéde másnap, május 3-án meg is jelent a Sárospataki Lapokban. A főkönyvtárnok áttekintette Fáy András egész életútját, munkásságának minden területét. Érdemes a beszédet újraolvasni. Többek között azt hangsúlyozta, hogy Fáy „a hasznossági irányt tartotta szem előtt. Hatni akart, midőn még oly kevesen tették azt, politikai és társadalmi viszonyaink alakulásával a költészet segélyével is. A magyar fajnak művelődésére, társadalmi szebb létére gondolt, midőn még oly sokan, kiváltságaik

Szinyei Gerzson

menhelyén, előítéletek árnyékában tétlenül vesztegeltek. Mielőtt Széchenyi István reformatori pályáját megkezdte volna: ő már régen, szépirodalmi műveiben egész hosszú sorával állt elő az újíto és javító társadalmi eszméknek, melyek részben csak a legújabb időben valósultak meg, részben még valósulásra várnak. És a mi jellemző szellemi rokonságra vall: mint Széchenyit, őt sem a múlt dicsősége vonzotta, hanem a jövő, melyet szebbnek, nagyobbak gondolt a korabeli költők által oly nagyszerűnek rajzolt múltnál.”

És mi lett szülőházának sorsa? (Anyai nagyszüleinek háza volt ez.) 1825-ben Kandó Gáboré, akkor kastélynak nevezték. Kováts Dániel: Patak ege alatt című könyvében (Sárospatak, 2014., 189-207. oldal) idéz ebből az időből egy jelenetet.

Badics Ferenc 1885-ben adta ki alapos Fáy-életrajzát. Benne leír egy jelenetet, amely jól érzékelteti Fáy népszerűségét, amely 1825-ben játszódott le Kohányban. „Kandó Gábor kastélyában jött össze egy kis társaság, amelyben természetesen szóba kerültek az irodalom napi kérdései, s Fáynak irodalmi sikerei, melyektől mindnyájan nagy elismeréssel szóltak; a házigazda egyszerre fölemelkedik a helyéről, s tokajival tölt poharat vevén kezébe, a szomszéd szobába kéri a társaságot.” „Uraim! – harsog szokott lelkesedéssel, –korunk és irodalmunk egyik díszé, Fáy András e szobában született. Emeljük poharunkat e lelkes férfiú egészségéért s hosszas életéért.”- Badics így idézte fel Fáy legjellemzőbb gondolatait: „A jó quartély nem haza még, valamint a haszonért tanyázó sem hazafi”. „Szívesen lelkesedünk a közjóért, a hősök dicső tettei is fölhevítenek, érezzük jóltevő melegét a tűznek, de fát nem teszünk rája... A közéletben főképp a hivatal az, mely egynek a hatalomért, másnak a haszonért örök vágytárgya; csekély áldással is használhatunk, csak jól betöltjük.” „Csak az a valódi nagy ember, aki eltávolítja a csillogást és hízelgést... Csak a boldogító a nagy ember.” „A mai századnak betegsége látszani akar: gazdagnak, tudósaknak, becsületesnek, nagynak, pedig éppen az erőlködés boldogságunknak egyik ellensége. Erő és munkásság az ifjúságé, tudás és tapasztalás a vénségé legyen. Erő a férfi, szépség a nő fegyvere. A nevelés nem teremthet új tehetségeket, de a meglévő erőt és tehetséget fejleszteni kell...”

A Borovszky-monográfia írja 1905-ben : „Ez a ház most Ghicz József tulajdona.” (70. oldal.) A monográfia 280. oldalán közli a szülőház rajzát is. 1941-ben pedig már rom, ahogy hallottuk.

Fáy szülőháza

És mi lett az emléktábla sorsa? Én körülbelül 25 évvel ezelőtt, tehát 1990 körül még láttam egy fotót róla, dr. Telegdi Imre református lelkész, a Kazinczy Társaság kitűnő tagja mutatta, hogy ez az emléktábla néhány évtizede még megtalálható volt Kohányban. Néhányszor az utóbbi időben nem elég erőteljesen felvettem, hogy meg kellene keresnünk ezt az emléktáblát. Már lemondtam róla, de éppen ma, baráti beszélgetés közben, egyik kassai kollégánk erősítette, hogy az emléktábla ma is megvan, szlovák testvéreink elhelyezték azt a gálszécsi városháza falán. (Kohány-Kolanovce ma Gálszécs városrésze, összeépült vele.) Ha ez így van, micsoda kellemes meglepetés, micsoda gesztus a teljesen elszlovákosodott település részéről! El kellene zárándokolnunk oda s fejet hajtanunk. Eleget tehetnénk Farkas Andor 1941-es víziójának: „A mai magyar nemzedék nem tudhatja, mi lesz annak a márványtáblának jövőendő sorsa, mely Kohanovcében Fáy emléket őriz, de akármi lesz is, a Szerencsen megalakult Fáy András Társaság ércnél és kőnél is maradandóbban kívánja Fáy András ragyogó és hervadhatatlan érdemét hirdetni, ha az Isten is, a magyar társadalom is úgy akarja.”

És meg kell tennünk, mert mi is úgy gondoljuk, és úgy érezzük, mint Szinyei Gerzson 150 évvel ezelőtt. „Vándor, ki erre jársz s ha magyar vagy, emelj kalapot ez immár felszentelt ház előtt, és nagyot gondolva, nemcsak érezve, emlékezzél meg, hogy itt fajodnak, szellemednek egyik legnagyobb képviselője született.”

FÁY ANDRÁS ÉS A NEMZETI KASZINÓ KÖNYVTÁRA

KISS Endre József

Konferenciánkon¹ sokat hallottunk már Fáy András életéről és munkásságáról, ezért a továbbiakban előbb a Nemzeti Kaszinóval és annak könyvtárával foglalkozunk, hogy részletesebben bemutassuk a tevékenységének ezt a területét.

A Nemzeti Kaszinónak hazánkban azok a diáktársaságok, önképzőkörök, olvasókörök, egyesületek, szalonok voltak az előzményei, melyek a társasági élet találkozó helyeinek bizonyultak. A nyugati társadalmakban a társadalmi, gazdasági, művelődési haladást előmozdító klubrendezvények hozták létre a kaszinót,² melyben egyre nagyobb szerepet kapott a szabadidős foglalkozás, szórakozás. Napjainkban nálunk is, szinte a játékbárlangok szinonimája a mai szóhasználatban, de nem így volt ez a 19. század első felében.

A külföldön, a polgári társadalmakban otthonosan mozgó és azokat alaposan ismerő Széchenyi Istvánnal kapcsolatban konkrétan emlegetnek angol és osztrák klubokat, melyek mintaként lebeghettek előtte. A „klub” – elnevezés azonban éppen akkor nem hangzott a legjobban, politikailag terhelt volt, ezért vette elő az itáliai utazása során megismert „kaszinó” – nevet.

1825-ben szorgalmazza annak a Társas Körnek a létrehozását, mely Pozsonyban a parlamenti ülés alatt, 46 taggal megkezdte működését. Két évre rá 175 taggal Pesti Casino – néven Pesten folytatja tevékenységét az intézmény, mellyel nagyjából egyidejűleg Arad, Buda, Debrecen, Eger, Hajdúböszörmény, Hódmezővásárhely, Kanizsa, Kaposvár, Kassa, Kecskemét, Kolozsvár, Kőszeg, Miskolc, Munkács, Nagybecskerek, Nagyenyed, Nagyvárad, Nyíregyháza, Rozsnyó, Sátoraljaújhely, Szatmárnémeti, Szeged, Szepesbela, Szilágysomlyó, Torda, Verőce, Zilah kaszinói is megnyitják kapuikat.

A Pesti Casino 1830-tól Nemzeti Casino néven válik országosan ismertté, s 1866-ban 572 fős, a század végére közel 1000 fős tagsággal rendelkezik.

¹ A Sárospataki Református Kollégiumban Fáy András halálának 150. évfordulója alkalmából, „Kegyelet és jövő” – címmel, 2014. augusztus 28-án rendezett konferencián elhangzott előadás.

² Az olasz „casa, casino” = ház, villa jelentésű kifejezésből származik.

Akkor azonban már több száz³ olvasóegylet és kaszinó működik szerte az országban. Amíg a nemzetnek elkötelezettek találkozója korábban leszűkült az országgyűlésre, a kaszinókon keresztül ezt a közösséget sokszorosan megerősítette, bővítette, színesítette, s immár egy országos hálózatba kapcsolta a nemzetért tenni akarókat.

A Nemzeti Kaszinó intézménye modellértékű volt a többi hasonló – fővárosi és vidéki – intézmény számára. Széchenyi nem politikai vitaklubnak tervezte, hanem első sorban a többféle eszmeiségű, de reformokban gondolkodó polgártársak találkozó helyének, ahol a hangsúly nem a vitákra, hanem a vélemények szabad kifejtésére és inkább az ismeretszerzésre, tapasztalatcserére esik. Tagjai többségükben arisztokraták, köznemesek, de megtaláljuk közöttük a polgári értelmiség különféle képviselőit.

Abban az időben bátor tett volt a Nemzeti Kaszinó életre hívása. Ezt az intézményt akkor még sokan kizárólag Bécsben tudták elképzelni: a kifejezetten magyar szellemi központ létrehozása nem találkozott a legfelső, udvari körök tetszésével, az ellen-érzésével viszont annál inkább. A magyarországi olvasóköri és kaszinói gyanúsak voltak a hatalom számára: az őket megfigyelő titkosrendőrségnek állandó munkát adtak, s volt magyar kancellár, aki 1833-ban az alapításuk megakadályozását és a meglévők betiltását ajánlotta jelentésében az uralkodónak.

Széchenyi nagy diplomáciai érzékkel, társadalmi és politikai kapcsolatrendszerének a felhasználásával szervezi a Nemzeti Kaszinót, a működése elől elhárítva minden bürokratikus akadályt, lehetővé téve ezzel a többi intézmény szabad működését is. *„A Kaszinó ügyében kábára és roskadtra dolgoztam magamat! Mindenfelől támadnak. Mindenütt ellenállással találkozom és tengernyi előítéllettel.”* – írja naplójában.⁴

A Nemzeti Kaszinó hivatalos nyelve: a magyar. Célját az alapszabályzata így fogalmazza: *„A' nemzeti Casino a jó ízlést, mívelt, s deli magaviseletet, józan és közhasznú elmélkedést, az ész tehetségét, s a köz-értelmességet kifejtő, s nevelő intézet. Ezen kellemes és csinos társalkodásnak szánt hely az egész egyesület sajátja: benne egy részes sem követelhet mások felett előjogot, s kiváltságot.”*

„A' Casino nemes magaviseletű embereknek kellemetes társalkodás végett való Egyesülete, melyben azok tudományos és legfőképpen gazdasági, s keres-

³ 1884-ben 328 kaszinó és egyesület működik.

⁴ Széchenyi István: Napló. Bp. 1982. 510. p.

kedési tárgyakról beszélgetnek vagy hasznosabb könyveket és újságokat olvasnak.”⁵

Az alapító tehát mindenkire számít itt, aki a nemzeti haladást előre mozdíthatja: bécsi udvari köröktől a zsidó kereskedőig, főnemesektől a kispolgárokig. Metternich herceget rábeszéli arra, hogy – ha névlegesen is – legyen a Nemzeti Kaszinó tagja, Jenő királyi herceggel, Rudolf trónörökösrel, a walesi herceggel együtt, Kossuth Lajost azonban lebeszéli róla, nehogy a reformokon békésen munkálkodók társasága áldozatul essen a radikális politikai csatározásoknak. Az első évben még aggodalmaskodik a gyér látogatottság miatt, egy év múltán azonban már elégedett. Az intézmény sokáig bérelt épületben talál otthonra a Vogel-Házban (Dorottya u.), a Lánchíd pesti hídfőjénél lévő Kereskedők Házában – más néven Lloyd palotában – míg 1871-től megvásárolják számára a belváros Kossuth u. – Szép u. sarkán található Cziráky-palota impozáns épületét.

A Nemzeti Kaszinó virágkorában országos jelentőségű magyar és idegen nyelvű könyvtárral, folyóirat olvasóval, étteremmel, kávézóval, dohányzóval és dohányzásmentes szalonnal, játékkeremmel,⁶ kulturális rendezvényekkel és bálokkal várja a tagjait és vendégeit, gyakorta helyet adva közéleti és üzleti tárgyalásoknak kora reggeltől késő estig, pincéjében pedig nemcsak megköstölhatták egymás borait a tagok, hanem azok nagy tételben gazdát is cserélhettek.⁷ A kortárs sajtó⁸ rendszeresen ismertette a Nemzeti Kaszinó programjait, beszámolt a tanácskozásairól, Széchenyi lapja a „Jelenkor” pedig a hivatalos közlönyének számított.

Amikor egy tag fölvétele napirendre került, a nevét hirdetőtáblára függesztették, s ha érdemi kifogást nem emeltek ellene, akkor a tagság elnyeréséhez a választmány 2/3-os többségének – „igen” és „nem”, dobozokba csontgolyókkal leadott – szavazata volt szükséges. A Kaszinó használatáért a tagok esztendőnként kb. a korabeli, középosztálybeli bérezettek negyedévi átlagjövedelmének megfelelő összeget fizettek be előre. A tagság körében meghatározóak voltak a főnemesek, de társaságát 70 %-ban köznemesek tették ki: döntően a középosztály intézményévé vált. A választmány – a taglétszámtól függően – 24 - 54 tagú volt, magába foglalta a három igazgatót és a jegyzőt.

5 A' Pesti Casino Tagjainak A.B.C. szerint való feljegyzése és annak alapjai. Pest, 1828.

6 A szerencsejáték a Nemzeti Kaszinóban tiltott volt.

7 1829-ben pl. 63 féle hazai palackozott bor szerepel a kínálatban. In: Pesti Casino Könyv 1829.

8 Erdélyi Híradó 1828., Hasznos Multságok 1829., 1839., Honművész 1833., Hazai és Külföldi Tudósítások 1837., 1839., 1854., Magyar Kurír 1834.

Az igazgatóság három tagját választották: egyikük – mint elnök-igazgató – mindig az alapító Széchenyi István volt, s 1-1 tagját 3 évenként váltották.

A választott tisztségviselők – igazgatók, elnök, jegyző, bizottsági tagok, választmány, választási bizottság – irányítása alatt elegánsan öltözött és jól fizetett személyzet – vendéglős, pénztáros, könyvtáros, levéltáros, írnok, inasok, stb. – gondoskodott az intézmény gördülékeny működéséről. A Nemzeti Kaszinónak külön meghatalmazottai voltak, akik az épület bérlésével, majd vásárlásával, a könyvek és folyóiratok beszerzésével foglalkoztak. A vasárnap délutáni hangversenyek rendezésének voltak „hangászati igazgatói,” és felelősei a magyar szavalatoknak, s az intézmény állandó bécsi ágenssel is rendelkezett. Ugyancsak szervezeten váltottak bérletet a Pesti Magyar Színház előadásaira.

Fáy Andrást Széchenyi csábította a maga oldalára és a Nemzeti Kaszinóba:

„S pedig azért szólítom Önt fel nézeteim megfontolására, mert hiszem, hogy Ön, minden hazai vállalatnak kifejtését szíven hordozza, s mert Önnek jól érdemlett népszerűségénél fogva, módja is van kivinni azt, mit célirányosnak tart, miképp nézeteim sikerét is remélhetem annyiban, amennyiben Ön azokat osztaná.”⁹

Fáy 1823-tól Pesten él és háza rendszeres találkozóhelye a magyaros vendégszeretettel fogadott íróknak, színészeknek, politikusoknak. Az otthona is „kaszinóvá” alakult, miként korábban Gombán vagy a Ferencvárosban, 1832 után a főtí szőlőjében is. A fővárosi otthona pedig még inkább a központjává lett a szalonok világának, ahol egyaránt gyakori vendégei voltak Deák és Kosuth, Czuczor Gergely, Bajza, Szemere Pál, Kölcsey, Vörösmarty, Kisfaludy, Ferenczy István, Szentpétery József, Megyeri Károly, Egressy Béni és sokan mások. A Nemzeti Kaszinó tagjaként és tisztségviselőjeként tehát azzal foglalkozhatott, amit magánéletében is a hivatásának érzett.

Fáy 1833-tól rendes tagja a Nemzeti Kaszinónak. Két év múlva már igazgatónak választják. Ez azt jelentette, hogy az ő feladata volt a választmányi ülések összehívása, a személyzet és a szolgáltatások felügyelete, szükség esetén rendkívüli kiadások eszközzése, az elmaradt tagsági díjak beszedése, a bevétel és kiadás folyamatos számba vétele, az éves költségvetés előterjesztése, a hivatalos közlemények megjelentetése a sajtóban, örökös a Nemzeti Kaszinó jó hírére, a Kaszinó berendezésének a pótlása, esetleges fegyelmi ügyekben

⁹ Széchenyi Fáy Andrásról írt leveléből idézi: Badics Ferenc: Fáy András életrajza. Bp. 1890. 437. p.

történő eljárás, a közgyűlési határozatok végrehajtása.¹⁰ Volt tehát mivel foglalkoznia annak az igazgatónak, aki ezt a tisztséget két ciklusban is betöltötte.

Ugyancsak két ciklusban volt választmányi tag. Az évi két közgyűlés között a Választmány döntött a fölmerülő, időszerű kérdésekben, gyakorlatilag irányította az intézmény életét. „Különösen iparkodni fog a' választottság (= választmány) a' részesek (= tagság) számát, leginkább jeles és kitűnő férfiakkal nevelni: minden, akármely osztályba beavatandó, új tagnak az intézménybe való felvétele, a' már érintett mód szerint, az ő szavazásától függ.”¹¹

1840-ben, amikor az igazgatók: gr. Széchenyi István, gr. Zichy Miklós és Fáy András, a pénztárnok: Praznovszky József, a könyvtárnok: Antal Mihály, a levéltárnok: Szekrényessy József, a jegyző: Tasner Antal, a Választmány tagjai: gr. Andrassy György, Appiano József, br. Bánffy Pál, Bartakovics Ágoston, Benyovszky Péter, Cziegler Antal, Dercsényi Károly, gr. Dessewffy Aurél, Dubraviczky Simon, Eckstein Frigyes, br. Eötvös Ignác, br. Eötvös József, Festetich Ágoston, Halbauer János, gr. Haller Sándor, Havas József, Hengelmüller Mihály, Jeszenszky Ignác, br. Jósika Miklós, Kappel Frigyes, gr. Károlyi György, gr. Keglevich Gábor, Luka Antal, Lukács Móricz, Németh István, br. Orczy György, Palásthy Viktor, br. Prónay Albert, Rosti Albert, gr. Serényi László, Steinbach Ferenc, Szilassy József, Szirmay Ádám, gr. Teleki Sámuel, Trefort Ágoston, Uzovics János, Ürményi László, Valero Antal, br. Vay Miklós, br. Wenckheim László.¹²

Fáy az említett tisztségeinél csupán egyet viselt tovább három cikluson át, amit a Könyvtára Felügyelő Küldöttség tagjaként teljesített. 1840-ben ez a Küldöttség pl. 19 tagú volt: Augusz Antal, Benyovszky Péter, Bertha Sándor, Dessewffy Aurél, Döbrentei Gábor, Eckstein Fridrik, Eötvös József, Fáy András, Helmeczy Mihály, Hengelmüller Mihály, Jerney János, Jeszenszky Ignác, Jósika Miklós, Lissoványi László, Lukács Móricz, Schedel Ferenc, Szabó János, Széchenyi István, Szemere Pál.¹³ Alapszabályban rögzítették, hogy : „A' Nemzeti Casino minden jelesb magyar munkát az igazgató által tüstént megszerez, szabadságában maradván azonban minden választottsági tagnak az ülésben ez iránt előterjesztést tenni.”¹⁴ A Kaszinó az évi költségvetésének jelentős részét fordította könyvek és folyóiratok vásárlására. Ezeket nem kölcsönözték, csak

¹⁰ A Nemzeti Casino részeseinek névsora betűrenddel; annak szabályai, s egyéb tudnivalói. Pest, 1840. 86-89. p.

¹¹ Uo. 92-93. p.

¹² Uo. 52-55. p.

¹³ Uo. 56-57. p.

¹⁴ Uo. 77. p.

helyben lehetett olvasni. A délutáni órákban volt a legnagyobb a forgalom.

Akadtak rendszeresen könyvadományozók, akik saját megjelent könyvekkel vagy egy-egy családi gyűjteménnyel gyarapították a könyvvállományt.¹⁵

Az anyagot könyvtárosok rendezték és adták kézre. Ilyen volt Antal Mihály (Jászládány, 1793 – Pest, 1850), aki otthon volt a teológia, filozófia, orvostudomány és a jogtudomány területein, s a MTA levelező tagjaként foglalkozott tudományos munkával.

Toldy Ferenc (Buda, 1805 – Bp., 1875) a MTA titkára, az Egyetemi Könyvtár igazgatója, a hazai irodalomtörténet tanításának megalapozója.¹⁶

Szalay László (Buda, 1813 – Salzburg, 1864) ügyvéd, a MTA főtitkára és levéltárnoka, a Kisfaludy Társaság tagja, történetíró, lapszerkesztő, Deák Ferenc közeli munkatársa.

Vagy Tóth Lőrinc (Révkomárom, 1814 – Pest, 1903) a világot járt jogtudós, MTA-tag, a Kisfaludy Társaság titoknoka, a Védegylet titkára, aki Kosuthal együtt tudósít az országgyűlésekről.

Pákh Albert (Rozsnyó, 1823 – Pest, 1867) joghallgatóként Petőfi barátja, szerkesztő (Vasárnapi Újság), a Kisfaludy Társaság tagja. Neki köszönhetjük a Kaszinó könyvvállományának a leírását¹⁷ betűrendes és szakok szerint felosztott jegyzékben.

Tőle tudjuk, hogy az állomány gyarapodásával jelentkeztek a könyvtári szolgáltatás problémái: *„...lehetetlenné válván a’ fogyatkozások és szaporodások folytonos szemmel tartása, az Egyesület, s különösen az e célra megbízott, állandó Könyvtári Bizottmány minden buzgalma mellett sem fordíthatott óhajtott figyelmet a könyvtárnak szükséges irány- s aránybani kiegészítéseire, szaporítására. Innen a részint teljesen hiányzó, részint egyes részeikben hiányos munkák nagy száma; innen egyes szakok elhanyagolása, másoknak aránytalan kegyelése, egyes írók későbbi műveinek, megkezdett művek folytatásainak elmaradása, stb. stb.”*¹⁸

A könyvek betűrendes jegyzéke után közli a magyar, a magyarországi idegen nyelvű és a külföldi lapok jegyzékét, a térképek, tervrajzok, táblázatok

15 Széchenyi példáját követve, aki már kezdetben 338 kötetet adományozott ide, Dessewffy Aurél pl. a saját könyvtárának 433 kötetét ajánlotta erre a nemes célra. A tagság már az első évben 250 kötetet ajándékozott a Kaszinónak, s további, egyéni adományokat tettek: Tasner Antal, Láng Ignác, Szilágyi Ferenc, Török János, Weisz Bernát F., és mások.

16 1847-ig Schedel Ferenc a neve, ezért szerepel ebben a formában a Nemzeti Kaszinó választmányában.

17 Pákh Albert: Kalauz a’ Nemzeti Casino könyvtárához. Pest, 1852.

18 Uo. IV.

listáját, s szakok szerint a magyar és az idegen nyelvű munkákat.

A kaszinói könyvtár köteteit a következőképpen osztályozta:

1. Irodalomtörténet, nyelvészet, könyvészet, kézikönyvek
2. Klasszikusok (görög – római), szépirodalom, művészet, régiségek
3. Filozófia, pedagógia, iskolaügy, vallás, egyház, teológia
4. Történelem, életrajz, emlékirat, és oklevéltan, éremtan, címertan, genealógia
5. Földrajz, statisztika, helytörténet, honismeret, népismeret
6. Politika, társadalomtudomány, állam- és jogtudomány
7. Közgazdaságtan, pénzügy, ipar, kereskedelem, közlekedés
8. Természettudomány, orvostudomány, mezőgazdaság, állattenyésztés, kertészet, erdészet, vadászat
9. Matematika, csillagászat, építészet, kézműtan, hadtudomány
10. Vegyes munkák

A müncheni, királyi könyvtár rendszerét igyekeztek alkalmazni, talán br. Eötvös József javaslatára. Volt idő, amikor az önálló könyvtárnoki tiszteet összevonva más tisztséggel, időszakosan megszüntették, s ez nem könnyítette meg a könyvállomány feldolgozásának és hozzáférhetővé tételének a munkáját. A katalógus szerint 149 térkép és aprónyomtatvány állt az érdeklődők rendelkezésére, akik a folyóiratolvasó teremben 80 magyar lapot, 30 magyarországi idegen nyelvűt és 119 külföldi újságot forgathattak.¹⁹ 1884-ben már 18109 kötetet tartanak nyilván a gyűjteményben, ebben 13 kéziratot, 2 régi magyar nyomtatványt, 400 térképet, 1 földgömböt és 1 festményt. 57 év alatt a közel 20000 kötetes állomány vásárlására több, mint 153843 Ft-ot költöttek.²⁰ Évente átlagosan 2700 Ft-ért vásároltak könyvet, amikor a könyvtáros évi tiszteletdíja 660 Ft volt.²¹

A könyvek szerzői között 199 magyart találunk. Az ismertebbek közöttük : *Apáczai, Arany, Ábrányi, Bajza, Báróczy, Batsányi, Berzsenyi, Bessenyei, Bod Péter, Budai Ésaías, Csengery Antal, Csokonai, Czuczor G., Dayka G., Deák, Döbrentei G., Egressy G., Eötvös J., Erdélyi J., Fáy A., Fazekas Mihály,*

¹⁹ Uo.

²⁰ Csontos János: Emlékirat a Nemzeti Casino könyvtáráról. = Magyar Könyvszemle 1888. 117-130. p.

²¹ Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben. Szerk. György Aladár. Országos Statisztikai Hivatal kiad. Bp. 1886., 68-71 p.

Fényes Elek, Fogarasi, Garay J., Gvadányi József, Gyöngyössi István, Irinyi J., Istvánffy M., Jókai, Jósika M., Kazinczy, Kisfaludy, Kölcsey, Kossuth, Mocsáry A., Pápai- Páriz F., Péczely J., Petőfi, Pulszky F., Toldy F., Szász Károly, Széchenyi, Szeremlei Gábor, Szilágyi Sándor, Szirmay Antal, Táncsics, Tompa M., Trefort Á., Vas Gereben, Vasvári Pál, Verbőczy, Virág Benedek, Vörösmarty, Wesselényi, Zrínyi munkáit.

A külföldi szerzők között ott vannak a klasszikusok: Anakreon, Caesar, Calepinus, Cicero, Euripides, Horatius, Ovidius, Plutarchos, Platon, Plinius, Sallustius, Tacitus, Theocritos, Thucydides, Vergilius személyében.

A nyugatiakból többek között ezeket találjuk: Bonfini, Balzac, Béranger, Browing J., Byron, Carlyle, Cervantes, Chateaubriand, Darwin, Dumas, Engels, Goethe, Hume, Lafayette, Lafontaine, Lamartine, Lampe F. A., Le Sage, Livingston, Luther, Machiavelli, Marmontel, Marx, Merimée, Moliere, Montesquieu, Montaigne, Napoleon, Niebuhr, Osiander, Pope, Proudhon, Racine, Ranke L., Robertson W., Saint-Simon, Sand G., Schiller, Scott W., Shakespeare, Shelley, Strauss D.F., Thiers A., Thun J., Tocqueville, Urquhart D., Vernet, Vico, Voltaire, Webster, Wheaton H., Wieland.

Fáy Andrásnak az alábbi művei szerepelnek ebben a katalógusban:

- Hasznos házi jegyzetek. Pest, 1826.
- A két Báthory. Históriai szomorújáték. Pest, 1827.
- Terve a' pest-megyei köznép' számára felállítandó takarékpénztárnak. Buda, 1839.
- Nőnevelés és nőnevelő intézetek hazánkban. Pest, 1841.
- Óramutató. Pest, 1842.
- Kelet népe nyugaton. Buda, 1842.
- Szépirodalmi összes munkái. I – VIII. Pest, 1843-1844.
- A' Jelenkorban megjelent összeállítások a' hon legközelebb teendői körül. Pest, 1846.
- Magyar játékszíni jutalmazott feleletek. Buda, 1834.²²

„Hazánknak egy írója sincs, kit többen olvasnának...” – írja levelében Kazinczy Ferenc, aki nyilván az itt nem szereplő, népszerűbb kiadványokat is az olvasmányokhoz gondolta.²³

²² Az itt szereplő munkák Fáy András nyomtatásban megjelent műveinek csupán kisebb részét teszik ki.

²³ Kazinczy Ferenc levele Fáy Andrásnak. Széphalom, 1828.

1833 és 1849 között Fáy András intenzíven segítette a Nemzeti Kaszinó működtetését. 1838-ban elrendelték a bekerülő könyvek folyamatos feldolgozását, amit addig csupán időszakosan végeztek. 1840-ben a könyvtári bizottsmány lefektette a további könyvtárépítés elvi alapjait.

A megszerzett könyveket leltározták, a hivatkozott betűrendes katalógust tovább építették, 1873-tól a szakkatalógussal együtt és külön jegyzék mutatta be az érdeklődőknek az új szerzemények listáját. Az állományt ekkor rendezik újra a Nemzeti Múzeumban használatos rendszer szerint. Az évek során a Kaszinónak gazdag levéltári anyaga halmozódott fel, melynek az 1848-49-es szabadságharc leverését követően csupán töredéke maradt meg.²⁴ A Kaszinó könyvtára a megszüntetése előtt meghaladta a 30000 kötetes állományt.²⁵

Mivel Fáy bárkinél következetesebben volt Széchenyi – párti, nem ragadták magukkal sem a forradalmi eszmék, sem a szabadságharc hevülete. Kosuth politikájának az érvényesülését katasztrófaként élte meg, úgy látta, hogy ezzel minden tönkre megy, amiért negyed század óta vállvetve küzdöttek. A közélettől visszavonult, igaz, ekkor már a korára is hivatkozhatott. Bár Pesten marad, az 1850-es években már nem találjuk a Kaszinó tagjai között. Visszavonultan, a családi ügyeivel foglalkozott, elbeszélést, regényt írt és kiadta összes szépirodalmi munkáit. Talán saját tapasztalataiból tanulta:

„Sorsoddal meglegédedést igen könnyítendi, világi boldogságodat igen biztosíthatja az, ha arra szoktathatod szívedet, hogy élettől és sorstól kevés örömet reméljen és kíváncsion; az emberektől pedig ne egyebet, minthogy ne bántsanak.” – fogalmazza egyik aforizmájában.²⁶

Fáy Andrásnak a Nemzeti Kaszinóban betöltött szerepe nem látványos, de jelentős volt: mindenki nagyra értékelte, aki Széchenyi reform-eszméiben osztozott. A Nemzeti Kaszinó Fáy András életének egyik kiemelkedő gyümölcse, pályájának egyik magaslata, ami megfelelt ars poeticájának: *„Használni! vala éltem minden törekvése, jelszava.”*²⁷ Az itt betöltött tisztségeiben az egyik legfontosabb magyar szellemi központ megszületésén és felvirágzásán munkálkodott.

24 A Nemzeti Kaszinó a II. világháborúban a főváros ostromakor bombatalálatot kapott, könyvtárának nagy része megsemmisült, anyagának maradéka a MTA gyűjteményébe került. A kommunista diktatúra évtizedei alatt nem engedélyezték működését.

25 Ezt az adatot a szerző és forrás megjelölése nélkül közlik = Wikipedia.org/wiki/Nemzeti_Kaszino = 2013.06.23.

26 Fáy András: Búza-virágok és kalászkok. II. Pest, 1853., 93. p.

27 Fáy András: Óramutató. Pest, 1842.

ÜNNEPI MŰSOR ÉS KOSZORÚZÁS AZ ISKOLAKERTBEN LÉVŐ FÁY SZOBORNÁL

A z ünnepség koszorúzással kezdődött az ősi református kollégiummal szemben lévő iskolakertben, ahol számos jeles személyiség mellszobra áll, közöttük Fáy Andrásé is.

Koncz Gábor tanár, közgazdász, kultúraszervező, a konferencia moderátora köszöntötte a jelenlevőket. Kegyelet és jövő – ezt a címet találta ki a család a rendezvény számára. Ez a két cél vezérel bennünket – mondta. – A jövő akkor lesz biztosítva, ha hivatkozunk rá és hasznosítsuk műveit. Mint író, közgazdász összekapcsolta a magas művészetet a népivel. Áldott minden olyan hely, mely szolgálja a lélek önnön szerveződését. Ez a mai nap feladata.

Fáy András: A Hazához című versét szavalta Szabó Diána Elizabet, a református általános iskola 8. osztályos tanulója.

Fáy András: A' Hazához
Most - midőn Hazám' bús egének
Bíztatva nyílik szép hajnala,
Oszol a' sűrű köd, melly hegyének
Szent bércein mélyen fekszik vala;
A' komor éj' setéte szétterül,
Rózsás szürkület váltja-fel azt,
A' vak homály nyájas fényre derül,
,S minden keblet édes remény dagaszt:
Szűn a' fülsértő rekedt ének
A' baglyaké és denevéreké,
,S fülmile zeng a' szebb nap' költének -
Most - én magam vesztegeljek é?
,S kit kit izzasztván a' köz édes teher,
Ne döngessem Diogénnel hordómat?
Nem Hazám, vétkes ki most hever
,S tehetvén nem tesz! bírja átkomat!
Ím, csak derülni lássam komor borúd,
- Magamnak nem szükség fénylenem -
Lássam vígan zöldelni koszorúd,
Vedd erőm, vedd éltem, vedd mindenem!

A református általános iskola kamarakórusának tolmácsolásában elhangzott a Glória című kánon.

Pocsainé dr. Eperjesi Eszter és Laczkó Gabriella a Sárospataki Református Kollégium képviselőjében megkoszorúzta Fáy András szobrát.

Ünnepi műsor és koszorúzás a Fáy emléktáblánál

Az előadásokat követően egy rövid ünnepi műsor keretében megkoszorúzásra került Fáy András emléktáblája a Kossuth utca 22. számú házon. Itt lakott 1793-99 között.

Pósa Lajos: Magyar vagyok című versét Séra Kornél, a református gimnázium 9. osztályos tanulója szavalta el.

Pósa Lajos: Magyar vagyok

Magyar vagyok, magyar; magyarnak születtem,
Magyar nótát dalolt a dajka felettem,
Magyarul tanított imádkozni anyám
És szeretni téged, gyönyörű szép hazám!

Lerajzolta képed szívem közepébe;
Beírta nevedet a lelkem mélyébe,
Áldja meg az Isten a keze vonását!
Áldja meg, áldja meg magyarok hazáját!

Széles e világnak fénye, gazdagsága
El nem csábít innen idegen országba.
Aki magyar, nem tud sehol boldog lenni!
Szép Magyarországot nem pótolja semmi!

Magyarnak születtem, magyar is maradok,
A hazáért élek, ha kell meg is halok!
Ringó bölcsőm fáját magyar föld termette,
Koporsóm fáját is magyar föld növelje!

Gál Panna, a református általános iskola 7. osztályos tanulója előadta fuvolán Járdányi Pál: Allegretto-ját.

A Kollégium képviselőjében Tanászi Árpád és Kovács Áron megkoszorúzta az emléktáblát.

Ezzel a konferencia véget ért.

Dr. Hörcsik Richárd országgyűlési képviselő úr is megtisztelte jelenlétével az ünnepi alkalmunkat. Beszédében köszöntötte a jelenlévőket, méltatta a Kollégium „nagy elődeit”, és Isten áldását kérte a konferenciára.

A KONFERENCIA PROGRAMLEÍRÁSA

Cím: Kegyelet és jövő. Megemlékezés Fáy András halálának 150. évfordulóján

Időpont: 2014. augusztus 28.

Helye: Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei
Nagykönyvtárának Díszterme

A konferencia programja

- 10:00 Gyülekező a Kollégium főbejáratánál
- 10:30 – 11:00 Megnyitó beszéd, ünnepi műsor és koszorúzás
Fáy András szobránál az Iskolakertben
- 11:00 - 11:20 Dr. Dienes Dénes: Fáy András, „a nemzet mindenese”
- 11:20 - 11:40 Kovács Áron: Fáy András, a pataki diák
- 11:40 - 12:00 Fáy Árpád: Fáy András, a példakép
- 12:00 - 13:00 Ebéd a Mudrány Étteremben
- 13:00 - 13:30 Fáy András, „a nemzet mindenese” című kiállítás
megtekintése Pocsainé Dr. Eperjesi Eszter muzeológus tárlatvezetésével
- 13:30 - 14:00 Fehér József: A Fáy András Társaság és a Zempléni Fáklya
- 14:00 - 14:30 Kávészünet
- 16:30 - 15:00 Kiss Endre József: Fáy András a Nemzeti Kaszinó
Könyvtárosa
- 15:00 – 15:30 Rövid ünnepi műsor és koszorúzás a Fáy András
emléktáblánál a Kossuth utca 22 szám alatt

A 2014. JÚLIUS 24-ÉN A PESTI KÁLVIN TÉRI REFORMÁTUS TEMPLOMBAN SZERVEZETT FÁY MEGEMLÉKEZÉS KÉT ELŐADÁSA

A Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei konferenciát szervezett 2014. augusztus 28-án Fáy András halálának 150-ik évfordulójára. Az évfordulóról sok helyen megemlékeztek illetve várhatóan sok helyen fognak megemlékezni az országban. Többek közt Budapesten, Gombán, Pécelen, Fóton, Balatonfüreden és minden bizonnyal a nevét viselő iskolák is.

A Fáy Társaság 2014. július 24-ére szervezett megemlékezést a pesti Kálvin téri református templomban. A megemlékezésen részt vett az országgyűlés alelnöke, Gulyás Gergely is.

Ebből az alkalomból az MNB emlékérmet bocsátott ki.

Emlékérem

Tervező: Csikai Márta (el), Király Vilmos (hl)

Szél: recézett

Fáy András (1786. május 30. - 1864. július 26.) „a nemzet mindenese” halálának 150. évfordulója alkalmából az MNB emlékérmé kibocsátással tiszteleg Fáy András emléke előtt. A 2000 Ft-os címletű selyemfényes (BU) kivitelű színesfém változat mellett 10000 Ft-os ezüst emlékérmé is megjelent. A színesfém emlékérmé, a maximálisan verhető 5000 db. a készlet erejéig tart, időbeli korlátozás nélkül a névértékével azonos áron értékesítik.

Fáy András nevét leginkább az első magyar pénzügyintézet, A Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egyesület megalapításával kapcsolatosan említik. Az emlékérmé előlapján a takarékpénztár Ybl Miklós által tervezett székházának (mai Károlyi utca) földszinti homlokzati díszítőelemét – virágport gyűjtő méh - ábrázolta a tervező Csikai Márta szobrászművész. A hátlap Király Vilmos szobrászművész terve alapján készült, ezen Fáy félalakos ábrázolása látható.

Az ünnepségen elhangzottak közül az érintettek engedélyével közlünk két előadást.

GULYÁS GERGELYNEK,
az Országgyűlés törvényalkotásért
felelős alelnökének ünnepi beszéde

Tisztelt Elnök Asszony!
Nagytiszteletű Urak!
Ünneplő Gyülekezet!
Hölgyeim és Uraim!

Kétszeresen is van okunk a mai ünnepi összejövetelre, hiszen egyszerre tisztelgünk a másfél évszázada elhunyt Fáy András életműve előtt, és avatjuk történelmi emlékhellyé a magyarországi reformátusság egyik legmeghatározóbb épületét, a Kálvin téri református templomot. A templomot, amely – azóta, hogy a XIX. század első felében itt, Budapest szívében felépült – a Dunamelléki Egyházkerület hitéletének első számú központja. A mögöttünk hagyott században egyházunk olyan kiemelkedő személyiségei hirdették e falak között Isten ígését, mint Ravasz László és Hegedűs Lóránt püspökök.

Néhány nap híján 150 éve Fáy András temetésén Arany János állt itt, hogy a nemzet nagy halottjától búcsúzva a Kálvin téri templom kriptájába vezető utolsó útján megadja a végtisztességet. Arany akkori szavaival:

„Fáy olyan egyéniség volt, kinek ha művei nem olvastatnának is, s hasznos életbeli alkotásai nem lennének is maradandó emléksobrai, mint csupán jellem, oly mellszobor, mely megérdemli, hogy a jelesebb honfiak pantheonjában mint buzdító példa állandó helyet foglaljon el. Legyen áldott és örökéletű a valódi ember és valódi honpolgár emlékezete.”

Fáy András életútja elválaszthatatlan a 19. századi protestantizmustól és szorosan kötődik a Kálvin téri református templomhoz, amely nem csak holtában lett végső menedéke, de amelyet csak a polihistorokra jellemzően gazdag életében a gyülekezet főgondnokaként is éveken át szolgált.

A Zemplén megyei Kohányban született Fáy András a Sárospataki Református Kollégiumban 6 éven át sajátította el kiváló színvonalon a latin nyelv ismeretét, a magyar és a klasszikus európai irodalom szeretetét, hogy aztán a pozsonyi evangélikus líceumba tett 4 éves kitérőt követően ismét Sárospatakon hallgasson jogot és filozófiát és szerezzen végül diplomát.

Széleskörű műveltségéhez az is hozzátartozott, hogy a német mellett a latint, az angolt és a franciát is elsajátította.

Rendkívüli tudása ellenére már ifjú korában is végtelen alázat jellemezte. Amikor fiatalon először akarták főszolgabíróvá választani megismerve ellenjelöltjét visszalépett, mert őt alkalmasabbnak találta a vármegyei tisztség betöltésére.

Munkásságának gazdagsága szinte felsorolhatatlan; volt pesti, majd váci szolgabíró, Pest vármegye táblabírája, országgyűlési követ, parlamenti ellenzéki vezető, a Nemzeti Kaszinó igazgatója, Alapításától az Akadémia tagja, majd helyettes elnöke, a Kisfaludy Társaság és a budai színtársulat igazgatója, valamint a Védegylet alapítója és a Nemzeti Kör tagja.

Noha nem lehet vitás, hogy senki annyit a magyar nemzeti színezet kialakulásáért nem tett, mint ő, hogy leginkább neki köszönhető, hogy Pesten protestáns főiskola jött létre, hogy irodalmi alkotásai és különösen meséi a modern és előremutató társadalomkritika alapjait fektették le, mégis neve leginkább a Pesti Hazai Első Takarékpénztár megalapításával forrt egybe.

Amikor Fáy András Pest vármegye gyűlésén 1939 márciusában megtette a mai OTP jogelődjének felállítására vonatkozó indítványát, sokan – köztük a legnagyobbak; még Széchenyit is beleértve - kételkedtek a vállalkozás sikerességében. Fáy András azonban tántoríthatatlanul hitt a kezdeményezés helyességében, s neki is megadatott, ami a történelem során csak a legnagyobbak jut osztályrészül: látnoknak bizonyult, akit idealistának tartottak.

A Takarékpénztár, melynek Fáy az alakulástól kezdve 1848-ig a segédigazgatója volt, rövid idő alatt felvirágzott, 7 év elteltével 32 fiókkal bővült. Szemléletes példája ez a reformkor számtalan területét jellemző, Széchenyi és Fáy között kialakult virágzó együttműködésnek. Hiszen a Hitelt Széchenyi írta, de a tartalmát Fáy András váltotta valóra.

Fáy nemcsak műveivel tett sokat a reformkor pezsgő irodalmi és társadalmi életének felviragoztatásáért. Gombai birtoka a húszas évektől kezdve évtizedeken át az irodalmi és társadalmi élet fellegvára, ahol református és evangélikus lelkészek mellett rendszeresen megfordult unokabátyja Szemere Pál, Kölcsey Ferenc, Kisfaludy Károly, Barabás Miklós, Kazinczy Ferenc, Arany János és Vörösmarty Mihály.

Ahogy Mikszáth Kálmán Fáy Andráról írta: *„ha Széchenyi nincs, őt illeti a legnagyobb magyar’ titulusa, ha Deák nincs, ő nevezhető a haza bölcsének” – így azonban maradt végig a nemzet mindenese.”*

Ma, amikor a Kálvin téri református templomot történelmi emlékhellyé avatjuk, helyes és szimbolikus, hogy az avatás után közvetlenül Fáy András altemplomi sírhelyére helyezünk koszorút. Hiszen a majdnem 200 éves Hild Vincze és Hofrichter József tervei alapján épült és Hild József tervei szerint helyreállított és továbbfejlesztett Kálvin téri református templom a magyarországi református közösség szellemi központjaként mindig is műemlékként tartatott számon. Az altemplomi kriptá idén januárban elkészült felújítása azonban azt is tudatosította, hogy a templom nem csupán a hit háza, hanem végső nyughelye is sokaknak, akik közös hazánkért érdemeket szereztek.

Mások mellett itt nyugszik Bethlen Elek, erdélyi író, politikus, a templomot felépítő és a gyülekezetet megszervező Báthory Gábor lelképásztor, gróf Zichy Manóné, akinek jelképes síremléke a baloldali karzat alatt, a templomban látható és mindenekelőtt Fáy András, aki életével a nemzet egészét szolgálta, de e gyülekezet főgondnokaként szervezőképességével, tudásával és elismertségével a református egyházat is gazdagította.

1848-ban Széchenyihez hasonlóan viszonyult a forradalomhoz, a radikális követelésektől idegenkedve „szorongó tétlenségbe” vonult vissza. A forradalom leverése után rendületlenül bízott a kiegyezés lehetőségében, de 3 évvel korábbi halála miatt azt már nem érhetette meg. A forradalom utáni tevékenysége és írásainak hatása azonban már nem volt reformkori nagy tetteihez mérhető.

Fáy András életműve és közéleti szerepvállalása ma is követendő példa és figyelmeztetés. Követendő példa, mert az őt jellemző lényeglátás és sokoldalúság tette lehetővé, hogy az irodalmi műveitől, az Akadémia létrejöttén keresztül, a Lánchíd megépítésén át, a még ma is működő Takarékpénztár megalapításáig a közélet, a tudomány és a művészet számtalan területén egyaránt maradandót alkosson. De figyelmeztetés is, mely mindenkit, aki a köz érdekében tenni akar, arra kell, hogy intsen, hogy az ország szolgálatának lehetősége önmagában ajándék – minden további elismerés nélkül is.

Magyarország reformkori felvirágzása elválaszthatatlan Fáy András házáért végzett szolgálatától. Az ipar, a kereskedelem, a színház, az igazságszolgáltatás, a közigazgatás fejlesztésére az 1820-as években megfogalmazott javaslatai egyértelműen tükrözik, hogy még Széchenyinél is előbb ismerte fel az ország gazdasági és kulturális elmaradottságának legfőbb okait. Fáy András teljesítménye nem, ismertsége azonban elmarad Széchenyitől vagy Deákétól, mely nem az ő bűne, hanem az utókor hálájának kritikája.

Fáy András történelemformáló szerepe a forradalom előtti negyedszázadban érvényesült leginkább. Cselekedett, amikor a cselekvésnek volt ideje és hátrébb lépett, amikor nem tudott azonosulni a történelmi folyamatok irányával. A történelmi személyiségek szerencséjében azonban ő is osztozik: életműve messze túléli őt.

Nagyságát már nem a pillanat sokszor megtévesztő fényében látjuk, hanem történelmi távlatból is egyértelmű. Alkotásával nemzete szolgálatában állt, hazájának épített a jövőbe mutató hidakat.

Amit Arany Széchenyiről irt, Fáy Andrásra is ugyanannyira igaz:

*Nem hal meg az, ki milliókra költi
Dús élte kincsét, ámbár napja múlt;
Hanem lerázván, ami benne földi,
Egy éltető eszmévé finomul,
Mely fennmarad s nőttön nő tiszta fénye,
Amint időben, térben távozik;
Melyhez tekint fel az utód erénye:
Óhajt, remél, hisz és imádkozik.*

Ezért is indokolt, hogy a porainak helyt adó Kálvin téri református templomot ne csupán műemlékként, hanem a nemzet emlékhelyei között tartsuk számon.

SZORGALOM ÉS TAKARÉKOSSÁG ORVOSSZERE A SZEGÉNYSÉGNEK

VARGA István

Tisztelt Elnök Úr! Tisztelt Konferencia!

Hálasan köszönöm a szíves meghívást és azt az élményt, hogy ez alakomból mélyebben megismerhettem Fáy Andrást, a szorgalom, az okszerű gazdálkodás és az életre nevelés apostolát. Csak most kezdem látni, mennyire része mindennapi éltünknek az ő gondolkodása, mennyire maiak azok a problémák, melyekkel ez a reformmember már a reformkor előtt képes volt szembenézni és a változást elérni. Mit mondtak a '30-40-es években? Legyen magyar bank. És lett, ha korlátosan is. Mit mond a mai miniszterelnök? Legyen magyar bank. És lesz – aligha, még Fáy alkotásának utóda is távoli idegeneké. Ezt az előadást egyébként Brunszvik Teréz által létesített első óvoda telkén épült házban állítottam össze. És mi köze Fáy Andrásához? A '30-as évek közepén választmányi tagja lett a kisdedóvokat fejlesztő egyesületnek.

„Én arra, hogy a menny már itt a földön megszülessék, egyik leghatalmasabb lépésnek tekintem a kisdedóv intézetek célszerű általános felállítását.” – írta és röpké tíz évre rá száznál is több óvodát találhattunk szerte az országban.

Egyébként pedig a Fáy András gimnázium volt tanulójaként élénken emlékezem az András napi bálókra a Gellért Szállóban, Fáyék hasonló alkalmú, nagy társasági eseményeinek párhuzamaként. Fáy a gyakorlati életre nevelést tekintette a boldogulás egyik pillérének:

„Félre a gyáva bölcselkedésekkel, élni tanítsátok a gyermekeket, nevelők. A világ csalkertjében a fonal: élni tudni.” – olvassuk tőle Thesaus és Ariadne meséjében. Nos, talán így lett a Fáy gimnáziumból szakközépiskola – amit ma sokkal jobban megérttek, mint akkor.

Fáy szinte mindenhol ott találjuk, ahol tenni lehetett a hazáért, egyesületekben, választmányokban, bizottságokban. Még a gombai birtokán írja:

„A hazának használni oly édes adó, mellyel minden, ki benne született, tartozik neki.”

Így lett szolgabíró, ismerkedve az élet sűrűjével, majd táblabíró, mert *„Használni! vala élete minden törekvése, jelszava.”*

Valóban, Fáy András *a haza mindenese*, szokta volt mondani magáról. Tegyük hozzá, a szorgalom és a szerénység szimbóluma, hiszen tehetsége, életideje, vagyona a hazáé volt. Ahol feladatot vállalt, ott soha nem kért fizetséget, nem kereste az elismerést sem. Halála tízedik évfordulóján Zichy Antal így méltatta az Akadémián:

„ha valakinek e nevezetes férfiről hű fogalmat kívánnék adni: kénytelen volnék – hogy a valótól el ne maradjak – hazánk egy fél évszázados művelődési történetén végigvezetni őt.”

Fáy ezt tömörebben fogalmazta, mint saját sírfeliratát: *„Mindig jót akart, jóért fáradozott.”*

De mennyit!

Először irodalmi művét is *„a haza javára törekvő szándékból”* adta ki, amire túl a hetvenen így emlékezik vissza:

„Én azon korban kezdtem írni és folytatni működéseimet, melyben még a nyelv és az esztétikai ízlés hazánkban úgyszólván bölcsőkben feküdtek. (...) oly korban, melyben magyar nyelven csak olvasatni is némi érdem volt. (...) Ifjúságomban még sötétség borította a magyar irodalmat, ám sötét éjjel több egy pislákoló mécs, mint fényes nappal a lobogó fáklya.”

Valóban, a húszas években a legolvasottabb magyar író először is a nyelvet és az erkölcsöt tanította a legkülönbözőbb élethelyzetekre, legyen az a nemesi ház, városi szalon, paraszti csárda, nagyvilági fürdő. Az én tisztem azonban csupán az alapos munka és szorgalom bemutatása, a roppant sikeres takarékpénztár és a kedvezőtlen pillanat miatt ki nem fejlett korbiztosító formájában.

Egy gyors rátekintés a reformkor társadalmi-gazdasági körülményeire mégis szükséges

Tudjuk, Mária Terézia kereskedelmi bizottsága Magyarországot nyers mezőgazdasági termelésre szánta, az osztrák tartományokat pedig az ipar fejlesztésére. Így a magyar kereskedelem, szállítás, út, a feldolgozás nem fejlődhetett a külső-belső vámok és adók korlátai között. A pénzalapot, a nemesfémeket, sőt a bánya javakat is elvitték. A nemesi birtokok megrekedtek a rossz minőségű jobbágyi robotmunkán, mert a saját fogyasztásra ez elég volt, távoli eladásra nem volt esély, a környéken pedig mindenki termesztett. II. József 1785-ben felajánlotta e gyarmati politika feladását, vállalja a kereskedelem és az ipar ki-fejlesztését, ha a nemesség lemond adómentességéről és vállalja a jobbágyság

felszámolását. A rendek nem mondtak le róla, sőt a nemzeti függetlenség és az ősi alkotmányból levezetett kiváltságaik közé egyenlőség jelet tettek. Bár 1790-ben külön országgyűlési választmány készült fel a változtatásokra, közte egy országos takarékpénztárral és a váltótörvénnyel, de a következő országgyűlések 1811-ig sorra bizottságokban fektették el a témát. A napóleoni háborúk alatt és után, a Szent Szövetség idején folytak a nagy pénzügyi átalakítások, ez alatt, 1825 szeptemberig nem hívták össze az országgyűlést.

A Magyar Királyságban csak az ércpénz volt törvényes, de 1762-től osztrák fedezetlen papírpénz is forgott, sőt így finanszírozták a hadiszállításokat, az ércel a katonákat fizették. A papírok így hihetetlenül elszaporodtak, aminek értékét a kormány lecseréléssel 1/5-ére szállította le 1811 februárjában és megígérte, többé ilyet nem tesz. Tett, az újakat fedezetlenül megháromszorozta, majd jött az újabb leértékelés 2/5-re. A pénz hiánya elszegényített, illetve ha volt, becsapott, teljesen széttzilálta a nemzetgazdaságot. 1816-17-ben a császár pátenssel létrehozta – a devalválás előtti papírokkal – az osztrák nemzeti bankot, ami nyomban magánbankká vált – erős Rothschild befolyás alatt – mégpedig huszonöt éves pénzkibocsátó monopóliummal, jogellenesen Magyarország területén is.

„A banknak joga van a Monarchiában bárhol bankfiókot felállítani, s amennyiben ezzel a jogával élni akar, nem szabad megengedni, hogy azon a helyen más társaság rendezhessen be leszámítolási intézetet, vagy bocsásson ki jegyeket.”

És még fiókot sem nyitottak itt. Hát ezért nem volt magyar hitelélet, nem volt pénzügyintézet, országgyűlés se, a feszültség pedig egyre nőtt.

A főúri osztály külföldön pazarolta jövedelmét, külföldön jutott kölcsönökhöz – birtokforgalom nélkül – uzsorához közeli kamatra. A köznemesség elköltötte terményért kapott pénzét, mert mást nemigen tehetett, nem ruházott be, nem kereskedett, elvult a jobbágyi munkán és a vármegyék vezetésében harcolt az ősi alkotmány biztosította jogaiért – miközben jobbágyaival éppoly igazságtalan volt, mint a kormány vele.

Témánk szempontjából a köznép, cselédség, parasztság helyzete a fontos. Nyáry Pál írta 1839-ben – éppen a takarékpénztárat ajánló röpiratban:

„Magyarország, egyik legtermékenyebb, legáldottabb tartománya Európának. Alig van oly áldása a természetnek, mivel hazánk ne bővelkednék, és mégis köznépe, cselédsége, egyszóval azon néposztálya, mely mezei munkából, napszámból és bérből él, igen kevés kivétellel, általában szegény, pénztelen, és szűk termés, balesetek, vagy csak öregség és hosszabb betegség eseteire nem biztosí-

tott állapotú. Falukat lehet bejárni nálunk, míg egy paraszt gazdára akadunk, kinek csak száz pengő forintnyi félre tett tőkepénzecskéje is volna. És ez az oka, hogy szűk-termés vagy balcsapás esetében az éhenhalástól csak úgy bír menekedni a nem csak földetlen zsellér, de legtöbbször a házhelyes gazda is, hogy vonó marháját, juhát, szőlejét vesztegeti el, vagy lelketlen uzsorásoktól szed fel nagy kamatra kölcsönt, mit esztendőkön keresztül is, alig bír kínosan fizetgetni, vagy búzáat vesz kölcsön új fejében, napszámos munkákat köt le drága kamatul. Így csak egy szerencsétlenség is képes tönkrevájtani a szegény falusi paraszt gazdát. Ellenben a jobb termésű esztendők, a bővebb forrású keresetmódok is, eddig keveset vagy semmit sem javítottak a falusi köznép sorsán; vagy legalább annak jövődjét egyáltalában nem biztosították. Mert, ha többje termett a falusi gazdának, megszokásból többet emésztett el, gondtalanul gazdálkodott begyűjtött termésével. Disznótorok, lakodalmak, keresztelők, lakomák mellyel, ha nem kikerülhetők - és nagyobb gazdálkodással eszközölhetők volnának - emésztették fel télen által az esztendőnek keresményét; és így ámbár mit sem tett ebből a parasztember pénzzé, mégis már a tavaszi szántás beálltával alig maradt egy falat kenyere szalonnája kivinni való, alig valamije, amiből felesége otthon erőt-adó meleg ételt bírna készíteni a munkába állott férjnek! Így a mezei paraszt újra nem boldogul a jobb esztendőben is és folytonosan vesződik a szegénységgel, küzd a szűkséggel, mi őt kedvetlenné teszi, s mi neki a szép világot, az örömteljes életet bússá, kietlenné alkotja. Vajon, mi lehet e szomorú szegénységnek fő oka? A köznép gyanakodásában mindenütt keresi okát bajnak, csak ott nem, honnan az fakad. Egyik a falujának szűk sovány határát, másik az előljáróságát, az adózásait, s egyéb terheit veti oda okul, hogy nem boldogulhat. Harmadik az időjárás, gondviselés ellen zúgolódik - nem gondolván azt, hogy Európában számos tartományokhoz képest, melyekben szintén előljáróság parancsol, szintén robotol és adózik a paraszt, sőt még több közterhet visel, mint hazánkban - a magyar föld valóságos Kánaán. A magyar parasztnak földbirtoka sokszorosan meghaladja legtöbb más európai tartomány parasztjainak birtokát, hogy vannak sovány sziklás országok, hol puttonyokban hordja fel a paraszt a termő földet, amelyet ismét annyiszor, amennyiszor lehordja a zápor, vannak országok, melyekben néhány kecske minden vagyona a parasztnak, és még is vidor kedvvel és elégedetten lakja mostoha hazáját, könnyedén bírja, és zúgolódás nélkül viseli adózásait, terheit.”

Szóval, mi az ok? A pénz helytelen használata, az okszerűtlen gazdálkodás hiánya.

A XVIII. század közepétől azért megjelent a szabadabb elvű gondolkodás is, még az olyan ősi nemesi családok köreiben is, mint a Fáyak. Fáy András az apai példán követte az erkölcsös gazdálkodást, közben rövid szolgabírói ideje alatt ismerkedett az élet sűrűjével. Folyamatosan tanul, olvas. A nemzet iránti kegyeletes érzése és az emberszeretete a közügyekbe vonzotta. Nem csak írt, buzdított, megragadta a dolgok végét a közjó szolgálatában, alapos tervezéssel és jó szervezéssel elől járt a megvalósításban. Már a '20-as évek közepén alig volt hazánkban olvasott, közügyeket követő ember, ki ne ismerte volna Fáy András nevét – nem beszélve az írókról, művészekről és a politikai ambícióval megáldottakról.

A Takarékpénztár első javaslata még korai volt

Fáy 1822 őszén az ötvenezres, roppant vegyes lakosságú, dinamikusan fejlődő Pestre költözött. Sok volt itt az idegen szerencsevadász és kevés a magyar szó. A hivatal latinul értett, a szerb, izmaelita, görög, örmény, zsidó kereskedő, tót napszámos vagy a maga nyelvén, vagy németül beszélt. Ellepték a várost a kocsmák és az uzsorások – rendezett pénzvilág hiányában. A nagykereskedők, akik megszédíték magukat, Bécsben telepedtek le, az egyszerű nép csekély jövedelmét elkívánók maradtak. Így írt Nagy Ignác az állapotokról:

„Mennyi nagy ház s mennyi kevés nagyság; mennyi széles tér s mily sok szűkkeblűség; hány egyenes utca s mennyi egyenlenség és tekervényes görbe eljárás; mennyi magas torony s mennyi aljasság; mily síma járdák s mily durva lehurrogások úton-útfélen; mennyi mozgó test s mily kevés működő lélek; mennyi fia a hazának s mily kevés hazafi; mennyi orvos és hány orvosatlan baj; hány ügyvéd s mennyi jó ügy védelem nélkül; hány túlterhelt és hány üres gyomor; mennyi pénz és mennyi, de mennyi adósság.”

1824. elején, a zilált pénzvizszonyok, a devalválással elszegényített gazdálkodás növelte feszültséget, időnként karhatalommal kellett kezelni a megyék ellenállása miatt, előírták a hadiadók ezüstben fizetését, és az elmaradt újoncállítást. A feszültség levezetésére hívták össze az országgyűlést Pozsonyba – jó másfél év múlva, hogy az izgágák annak előkészítésével kössék le energiáikat. A megyék sérelmeiket gyűjtögették, tiltakoztak. Pl. 1826 februárjában:

„Az ország a papirospénzt valóságosnak el nem ismerte, kérjük a mi arany és ezüstpénzünket, hogy ezáltal kitisztuljon a papiros.” Majd márciusban: *„Az országnak jussa van hozzászólni a pénz dologához és hogy aranyból, ezüstről különb más pénzt el nem esmérhet.”*

Fáy András nem panaszkodott, javaslatokat dolgozott ki a követi utasításokat készítő bizottságnak:

„mint hazája javáért lángoló hazafi ugyan, de akinek a politikai osztályban való fényleni vágyása soha gyengéje nem volt, nem tanács, hanem csak emlékeztetés végett bátorodik jegyzéseit alázatosan előadni.”

Fáy 17 pontba szedett, 40-50 javaslata igazi korrajz, nem tartotta dolganak a nagypolitikai igények megfogalmazását, a gyakorlatiasságra és a megvalósítható feladatokra helyezte a hangsúlyt. Sajnos nem tekinthetjük át idő hiányában, csak röviden említem, hogy a természetények és feldolgozott áruk szabályozott árának megváltoztatása fontos volt azért, hogy ne sújtsa igazságtalanul a földművelőt. Magyar nyelvet akart a tudomány és a törvénykezés számára, valamint a magyar színészeknek a német színészek javára fizetett adó eltörlését. Követelte az adózás körüli visszaélések megszüntetését, a papírpénz eltörlését. A gyümölcsfa nemesítéshez oltványos kerteket akart, ahol rabok dolgoznak, így majd szabadon munkát találnak, vagy a könyvekből egy-egy köteles példány elhelyezését, művészeti kiállítást, és sorolhatnám. Ekkor vázolja fel a takarékpénztárat:

„Az erkölcstelenségnek, főképp a szegényebb rendre és cselédségre nézve egyik elősegítője az, hogy csekély keresményével és összezsugorgatott kis tőkepénzecskéjével nem tud mit tenni, annál fogva azt, ha csak pert nem akar érte cserélni, elvesztegetni kénytelen. Ennek elejét venné egy aprós-cassa, melybe 50-100, 200, legfeljebb 300 forintok vétetnének fel egyszerre, s a beadó azoknak interestét szedné...”

Sajnos nem volt sikere e gondolatnak, holott már több száz működött évtizedek óta az angoloknál, franciáknál, és a németeknél. Alig került valami a javaslatokban a Pozsonyi diéta elé, a képviselők magukkal foglalkoztak. Fáy nem csüggedt, regényeibe, meséibe ágyazta javaslatait, hogy minél szélesebb körben ismertesse.

Széchenyi, – aki maga vallotta, hogy Fáy meséiből sok inspirációt nyert – a Hitel c. munkájával valóságos szellemi forradalmat indított el, egymást követték a vitairatok, és ezzel elindult a nemzetgazdaság ügyének érdemibb tárgyalása, a pénzügyek helyreállításának valódi igénye. Igaz, még több mint egy évtized kellett az első bankhoz, a váltó és a részvénytársasági törvényhez is. Bár Fáy az 1832/36-os országgyűlés végére képviselő lett, de nem ott remélte a pénzvviszonyaink megjavítását, illetve a közvetlen segítséget az alsóbb néposztálynak. 1838-ban *Ész és szívkalandok* c. rajzolatában ír a férficseléd bajáról, hogy a csekély felesleges pénze és minden sarkon hívogató kocsma

iszákosságra csábítja, a leányt piperkőzésre, erkölce gyengülésére, mert nincs jobb felhasználása a pénznek. A szorgalmas mestertől kicsalják kis megtakarítását, ha valamit visszakup, azt kártyán elveszít, majd napszámból tengődik. Ezért felvázolta takarékpénztárak szükségét megyénként, városonként, hogy felgerjessze a szorgalom szikráját és az anyagi önellátást, valamint hogy nagyobb szabadságot biztosítson a szegény népréteg számára.

A Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egyesület javaslata időben érkezett

Fáy 1839. március 19-én bemutatja a megyei kisgyűlésnek takarékpénztári tervét a következő mottóval:

„Minden idves új vállalatoknál halasztást óhajt a – fél-akarat, Nehézséget, kifogást keres a – nem-akarat, Rágalmat és gyanút hintetet a – rosszakarat; De a teljes jóakarat fontol, kétkedik, hogy győződjenek, meggyőződve pedig munkára siet, mert mindenkor veszteségnek tekinti a jónak halasztását.”

A terv a legapróbb részletekig bemutatja a felállítást, berendezést, működést, a tőkeigényt és a várható forgalmat a 400 ezres Pest megyére kiszámítva. A betétet adó megtakarítók nemesek és nem-nemesek, cselédek, katonák, mesterek, tanítók – bárki. A kölcsönt felvevők is ők, no meg a települések. A pénztár biztonsága három lábon áll: az alapítványi megajánlás, a részvénytőke helyett helyettesíti a képződött haszon, amit nem fizetnek ki, és a tisztviselők vagyoni jóállása. A megye nem vesz részt az alapításban és működésben, csak egy szobát ad a kezdéshez. A szükséges 20 ezer forint tőke helyett 40 ezret javasol, mely a tervben 200 forintos jegyzéssel – a valóságban majd 100 forinttal áll – melyet nem kell befizetni, csak felajánlani rendkívüli helyzetre biztosítéknak, azonban vállalni kellett a jegyzés 6 százalékat, melyet évente előre be kellett fizetni tíz évig. Így tíz év alatt részletekben fizetett 60 forintos részjegyekkel járulnak hozzá az alapítók a felállításhoz, ami után osztalékot nem kapnak. A 40 ezer forint jegyzésért évente 2400 forint folyik be a költségekre, melyből 2159 forint, főként a szolgálak fizetése és egyéb kezelési költség. Az irányító választmány és az igazgató fizetést nem kap, jutalmat sem. A választmány tagjai váltva két hétig szolgálnak becsületszavukat adva a tisztességes eljárásra, az igazgató folyamatosan dolgozik fizetés nélkül. A betétesek 20 krajcártól 100 forintig tehetnek be betétet 5 százalékos kamatra, összesen 200 forintig, de csak személyesen, hogy egy embernek csak egy betétkönyve legyen. Letétnél 3 százalék a kamat.

A kölcsönök kamata 6 százalék, legmagasabb értéke 10 ezer forint, biztosíték kell a megye területén. A kölcsön egy éven belül nem mondható fel, egy évben csak a negyedét kell törleszteni. A választmány dönt, de választmányi tag és negyed iziglen atyafia nem kaphat kölcsönt. Az adós az 1836-tól működő szóbeli bíróságnak aláveti magát. A paraszt köteles kimutatni a legfeljebb hat éves kölcsönt mire kéri, és hogy nem pazarló életvitelű. Az első évben nem kell törleszteni, a másodikban 1, a 3-5. évben 2-2-rész, a 6.-ban megint 1 részt. Ház nélküli zsellérnek csak 60 forintig lehet kölcsönözni. A kamat félévente, utólag fizetendő. Fáy pontos ügykezelési szabályzatokat, iratmintákat készít, közte a takarékbetétkönyvre. A takarékpénztár heti három nap van nyitva és a vásárok idején folyamatosan.

A tervet bizottság vizsgálja – közöttük Széchenyi, Ráday, Zlinszky, Nyáry –, mely jelentését a megyei közgyűlés június 10-én csekély módosítással elfogadta. Fáy azonnal népies stílusban értesítőt ír az alapításról és a lehetőségről, melyet minden községházán kifüggesztettek és osztogatták a nép és az előljárók között, az egyházak is terjesztették.

Fáyra és néhány barátjára hárult a tőke lejegyveztetése. Barátaival házalva gyűjtőívekre jegyezték a vállalást. Fáy négyet jegyzett maga, családtagjai többet, 1839. december 15-én megtartották a részvényesi közgyűlést, megválasztottak 18 választmányi tagot Simonovits János elnökletével, egyesületet alapítottak. December 29-én megtárgyalták a szabályokat, melyeket elkészítettek német nyelven is a görög, örmény, szerb, román és zsidó ügyfeleknek.

Hazai Első Takarékpénztár Pest vármegye pártfogása alatt

1840. január 9-én egész napos ülésen megválasztották a tisztségviselőket, 36 tagra bővítették a választmányt és 423 alapítóval létrejött a *Hazai első takarékpénztár, Pest vármegye pártfogása alatt* – néven, hogy „se pusztán könyörületivé, se nyerekedővé ne váljon.”

„Az intézet célja a munkás és szolgáló köznépnél a szorgalmi ösztönt s takarékoságot ébreszteni, serkenteni, ápolni és általában a szegényebb néposztályra a jólét s nemzeti erények boldogító malasztját árasztani.”

„Fáy Andrást az intézet ügyében tett és örökké fennmaradó érdemei méltatásául” egy akarattal segédigazgatónak kiáltották ki. A részvényesek között pedig ott tündököl Kossuth, Széchenyi, Deák, Andrassy György, Barabás Miklós, Bajza, Ráday, Szemere, Toldy, Wesselényi, Lendvayné, Hivatal Anikó és Fáyak egész sora, valamint a pesti iparosok, kereskedők jelesei, közte

Ullmann Móricz, aki a legtöbb részvényt jegyezte, az első magyar vasutak megalapítója, a pesti kereskedelmi bank szervezője és sokan mások, kiket a reformkorral azonosítunk.

Érdekes, Széchenyi kezdetben nem pártolta a pénztárat, nem bízott sikerében, Fáy alig tudta csak egyetlen részvény jegyzésére is rávenni. Megmutatkozott Széchenyi gyengéje, csak abban bízott, amit maga javasolt, másokét kevésbé pártolta. A Takarékpénztár kezdeti működtetésében mégis részt vett.

Az első betétkönyvet 1840. január 11-én Bod Pál ügyvéd kapta, aki a lehető legnagyobb mértékben 450 db ezüst húszast helyezett el, egyébként 18 betevő volt 384 pengő forinttal, mégpedig egy pár harminckrajcáros, 1-2 forintos betétekben is – írja Fáy örömmel Toldinak.

Az év végéig a betétek meghaladták a 64 ezer forintot. Az 1238 betevő közül legtöbb cseléd, 21 ezer forinttal, mesterek 18 ezret, polgárok, nemesek 16 ezret, zsidók 5 ezret, adózó jobbágyok 905 forintot helyeztek el. A kezelt pénz legnagyobb részét ingatlanokra adták, 31 ezer forintot. 1844-ben már 1 millió 308 ezer forint a betétel és 1 milliónál is több a kölcsön. Az első évben még csak 508 forint volt a tiszta jövedelem, a negyedik évben 18 ezer.

1845 szeptemberében a közgyűlés Fáy indítványára módosítja az alapszabályt. Tíz év után majd megszűnik az alapítók biztosítási kötelezettsége, de mint alapítók tovább is megmaradnak. Radikálisan megemelik a betehető összeget 5 ezer forintra, azonban 300 forinton felül csak négy százalék a kamat. Kitágítják a kölcsönöket a Pest megyével határos megyékre és a váltókra. A kölcsön legfeljebb negyedrésze a birtok becsárának. Az igazgató száz arany tiszteletdíjat kap és létrehoznak egy 100 ezer pengőforintos tartalékalapot az esetleges veszteségre részben későbbi döntéssel osztalékfizetésre. 1847-től 12 forint osztalékot fizetnek és megindul a jótékonyág is, Budapest szegényei 2000 forintot kapnak.

Sajnos nem követhetjük A Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület 100 éves történetét. Oly sikeres volt, hogy az alapítók tőkéjét soha nem kellett igénybe venni.

A Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület vezetői az első három évben becsületből szolgáltak. Az 1844. évi közgyűlésen Fáy András lemondott egészségi állapota miatt a segédigazgatói tisztról. Ekkor azonban a közgyűlés egyhangúan megszavazta, hogy:

„Széchenyi István gróf részvényes társnak közörömmel fogadott indítványára az egyetemes részvényeseknek azon egyhangú nyilvánításával, hogy a

takarékpénztári segédigazgatói tiszt a Fáy András nevének élete fogytáig elidegeníthetetlen és változás alá nem eshető tulajdona marad.”

1840-ben a XVIII. törvény megvetette a részvénytársaságok alapját, de az egyesület nem akart átalakulni, megmaradt egyesületnek. Közben sorra alakultak a Duna mellett bal- és jobb parti vasutak, az állandó híd, a Pesti cukorgyár és Széchenyi hengermalma alapítására a társaságok. Végre az első bank is létrejött.

Kossuth 1845-ben sürgette a részvénytársasággá alakítást, melyet az év szeptemberétől az osztalékosság elveként elfogadottnak tekintettek. Emellett Fáy is kiállt, de úgy, hogy amikor a tartaléktőke eléri a százezer forintot, akkor a tiszta jövedelem egy részét a közgyűlés az egyesületre fordítja. Végül az egyesület 1850. márciusi közgyűlésén adta ki véglegesen a részvényeket. Addig roppant sok minden történt.

A forradalom időszakát sajnos nem követhetjük, holott az akkori érzések felvázolása és a pénztár ez alatti kezelése önmagában is roppant érdekes lenne.

Pesti Hírlapban olvassuk: „Hosszú életemen át takarítottam meg, csekélység, de mindenem. A vakoknak szántam, s midőn a haza segélyért kiált hozzám, habozni nem szabad. A T. szerkesztőség kezébe teszem le 200 forintomat, adja által e kis tőkét a pénzügyminisztériumnak, mint kölcsönt, s ha a haza sorsa jobbra fordul, akkor adják a vakok intézetének.”

A Március Tizenötödikében olvassuk május 20-án: „Cseppekből gyűl a tenger, krajcárból a millió”

Másnap az Életképekben: „Még most csak fiaitól koldul a haza. Jaj nekünk, ha őt idegen ház ajtaján hagyjuk zörgetni.”

A forradalom pénzügyei a takarékpénztárat is megrendítették, bizony később az osztrák kormányhoz is fordult, de szerencsére elutasítást nyert. A forradalom utáni magyar pénzt, a kincstárjegyeket meg kellett semmisíteni – 177 ezer forintot. Az intézmény azonban ezt az összeget nem hárította a betétesekre, hanem saját veszteségként írta le – tehát Kossuth pénzét értékben számolta el.

Mindjárt 1840-ben megalakult az aradi, ’41-ben nagyszebeni, ’42-ben a pozsonyi és soproni, ’44-ben a győri, kassai, esztergomi, kőszegi pénztár és így tovább. 1848-ban 32 működik, majd évente 20-40 alakul. Fáy András megérte a műve elterjedését. 1887-re már 415 takarékpénztár működött hazánkban: a népességre vetítve Angliával együtt az elsők vagyunk Európában, megelőzve spanyol, osztrák, olasz, francia, holland nemzetet. Egy negatívum

azért látható, nálunk az egy betét nagysága 808 forint, a nyugati országokban 150-200 forint, azaz a betétek nem azok tulajdonosai fejlődésében használtak. Fáy a betétmaximumot okkal szabta nagyon alacsonyra, de a későbbi sikerek az üzleti szemlélet felé vitték el a pénztár irányítását.

A kisbetétek gyűjtésére újabb pénztártípus alakult, most már országosan, 1886-ban a postatakarékpénztár, mely az indulást követő évben 438 ezer betétet tartott nyilván, 19 forint 30 krajcáros átlagbetéttel.

Biztosító intézetekre is szükség volt

A takarékpénztár bár helyet biztosított Fáynak a nemzeti panteonban, ő azonban nem állt le. A biztosítóintézetek még fiatalabbak, mint a takarékpénztárak, szükségét látta a kifejlesztésüknek. Az első – egy hajó-biztosítótársaság – 1808-ban Komáromban jött létre. A negyvenes években tiszamelléki tűz-, Erdélyben jégbiztosító társaságokat is alapítottak. A pesti Jégkármentesítő Egyesület kormányzótagjai között – természetesen – ott találjuk Fáy Andrást is, gróf Batthyány Lajos elnök mellett. A biztosítók lassú fejlődése életbiztosítás nélküli.

Fáy András azonban ezt a tervet is fontolgatta. Az 1847. évi takarékpénztári közgyűlés a szándékot elfogadta, pénzt utal ki és Fáy roppant munkába kezdett 61 évesen, a papírra hajolva, roppant rövidlátón. Áttanulmányozta a külföldieket, és hozzáfogott a halálozási és annak okait feltáró statisztika elkészítéséhez. 700 kérdőívet küldött szét a papoknak az utóbbi tíz év adatait kinyerendő az anyakönyvekből. 901 693 fő népességből 769 149 fő adatait gyűjtötte össze, csak két kérdőív nem érkezett vissza. Táblázatokba rendezte az adatokat, felkérte Gáthy Istvánt, az Akadémia jeles tagját a matematikai alap kidolgozására, aki ezt a feladatot elvégezte. Terve szerint „*magyarhoni életkor-biztosító*” intézet 100 ezer pengő forint alaptőkével, 200 forintos részvényekkel jön létre, de csak a tőke negyede fizetendő be, míg az egyes részvények visszafizethetők sorsolással kiválasztva, hiszen nem a tőkére, a kölcsönösség elvére épül a biztosítás. A takarékpénztárral csak esetleges kölcsön útján lesz kapcsolatban, csupán használja gyűléstermét.

Fáy András 256 oldalas tervezetét 1848. március 12-én elfogadták, 26-án készült kinyomtatni úgy, hogy bírálói beleír hassanak. Azonban a forradalom írt bele, elsodorta. Fáy András 1854-ben, Magyarország halálozási tábláját 1-92 életévig különböző feldolgozásban kiadta, közölve az elhalók, élők számát kor szerint, a középellet-hosszúság adatait és ajánlásokat tett a népszám-

lálás módjára, hogy az eddigi munkája el ne vesszen. A hazai közfigyelem elkerülte – a bécsi nem, onnan kifejezetten méltányolták.

Később a hatvanas években egy fiatalember, Lévy Henrik lépett Fáy örökébe és Deák, Eötvös és mások részvételével megalapította az első magyar biztosítótársaságot, amely csakhamar felvirágzott.

Fáy András, ki aktív segédigazgatóként szívét, lelkét beleadta a takarékpénztár működtetésébe is, 1844-ben lemondott, majd a forradalom után nyolc évig távol maradt a pénztár ügyeitől. 1856. július 25-én, az intézményt 16 évig vezető Simonovits János igazgató meghalt, az őt búcsúztató és az új igazgatót megválasztó ülés levezetésére jött vissza Fáy. Ismét nyolc év következett, majd az ő távozása is. Fáy András 1864. július 26-án reggel elszenderült a karosszékében. A választmány így jegyzőkönyvezte.

„Ez esetben a halál egy hosszúra terjedt, olyan tetteid életet oltott ki, melynek hálás emléke a boldogultnak a közügyek minden ágaiban és az irodalom mezején az utolsó perczig soha meg nem szűnt munkássága s hasznos közreműködése által szerzett eredményeinél fogva örökké élni fog ... Fáy Andrásnak, mint a takarékpénztár eszméje első megpendítőjének az utókor által is kegyelettel említendő neve a magyar hazában fennálló s még a jövőben is felállítandó takarékpénztárakban mind megannyi díszes emlékoszlopokban fenn fog maradni s élni fog a késő századokig.”

Igaz, ezért jöttünk össze ma százötven év múltán.

Üzenem a háromszázadik évben élőknek, hogy a haza mindenese őket is várja egy főhajtásra.

Köszönöm a figyelmüket!

Szerzőink

Dr. habil. Dienes Dénes: tanszékvezető egyetemi tanár, egyháztörténész, református lelkész, egyházi levéltáros, a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek igazgatója

Fáy Árpád: közgazdász, a Fáy András Társaság elnöke

Fehér József: irodalomtörténész, nyugalmazott múzeumigazgató, a Kazinczy Ferenc Társaság elnöke

Gulyás Gergely: magyar jogász, szakpolitikus, a FIDESZ országgyűlési képviselője, az Országgyűlés törvényalkotásért felelős alelnöke

Kiss Endre József: lelkész, könyvtárnok, a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Nagykönyvtárának igazgatója

Dr. Koncz Sándor Ph.D.: egyetemi magántanár, főiskolai tanár, a Magyar Comenius Társaság alelnöke, a TIT Stúdió Egyesület igazgatója

Dr. Kovács Áron: történész, a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Nagykönyvtárának könyvtárosa. 1985-ben született Sátoraljaújhelyen. Tanulmányait a Szegedi Tudományegyetem történelem szakán, és a temesvári Nyugati Egyetem Reinhart Kosselleck Nemzetközi Fogalomtörténeti Doktori Iskolájában végezte. Kutatási területe a 18-19. századi Erdély politikai gondolkodás-története.

Pocsainé Dr. Eperjesi Eszter: lelkész, etnográfus, a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Múzeumának igazgatója

Varga István: magyar üzletember, pénzügyi szakértő, vállalkozó, a Magyar Adófizetők Országos Szövetségének alelnöke, az MNB korábbi felügyelő bizottságának a tagja

KÉPGALÉRIA

EBBEN A HÁZBAN LAKOTT
PATAKI DIAK KORÁBAN
1793 - 1799
ES
1803 - 1805
KÖZÖTT
FÁY ANDRÁS
"A HAZA MINDENESE"
MEGJELÖLTE A VÁROSVÉDŐ ÉS-SZÉNYTŐ
EGYESÜLET 1990.